

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESED B. FURÂT'IN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe COŞKUN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hayati YILMAZ

EKİM-2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESED B. FURÂT'IN HAYATI VE HADİSÇİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe COŞKUN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Hadis

Bu tez 05/10/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ayşe COŞKUN

01.10.2007

ÖNSÖZ

İslam medeniyeti; doğduğu ilk zamanlardan itibaren sadece Arap yarımadasıyla sınırlı kalmamış, İslam'ı anlatmak ve yaymak, Hz. Peygamber döneminden itibaren sahabilerin öncülüğüyle müslümanların öncelikli amaçlarından biri olarak benimsenmiştir.

Bu amaçla uzak mesafeler kat edilmiş ve İslam coğrafyası çok geniş bir yüzölçümüne ulaşmıştır. İşte bu coğrafyanın batıda en uzak sınırı olarak kabul edilen Mağrib ülkeleri İslamla daha sahabiler döneminde tanışmışlar ve kendi birikim ve kültürleriyle İslam dinine yeni bir renk katmışlardır. Bu coğrafyada İslamî ilimlerin yayılışı, yetişen alimler ve verilen eserler üzerine ne yazık ki doğudakiler kadar çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle Mağrib uleması ve burada yaşanan ilmi gelişmeler sahası günümüzde henüz yeteri kadar çalışma yapılamamış bir sahadır.

Bu çalışmanın amacı -denizde bir damla miktarınca da olsa- bu boşluğun dolmasına katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda konu olarak Mağrib ulemasından biri olan Esed b. Furât seçilmiş, kendisinin hayatı ve Hadis ilmindeki yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yaptığım çalışma sırasında yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hayati Yılmaz'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayşe COŞKUN

01 Ekim 2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1. ESED B. FURÂT'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. Esed b. Furât'ın Yaşadığı Dönem.....	4
1.1.1. Mağrib'in Sosyal Durumu	4
1.1.2. Mağrib'in İlmî Durumu	6
1.2. Esed b. Furât'ın Hayatı	9
1.2.1. İsmi, Künyesi, Nisbesi.....	9
1.2.2. Ailesi.....	10
1.2.3. Doğumu	11
1.2.4. Tahsil Hayatı.....	11
1.2.4.1. Fıkıh İlmindeki Yeri	14
1.2.4.2. Kelam İlmindeki Yeri	17
1.2.4.3. Tahsil Ettiği Diğer İlimler.....	18
1.2.5. Siyasî Hayatı.....	19
1.2.5.1. Kayrevân Kadılığına Getirilmesi	19
1.2.5.2. Ordu Komutanlığı Yapması.....	20
1.2.6. Ölümü	21
1.3. İlmî ve Ahlakî Kişiliği	21

BÖLÜM 2. ESED B. FURÂT'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

2.1. Hocaları.....	25
2.1.1. İmam Malik	25
2.1.2. İmam Ebû Yusuf.....	28
2.1.3. İmam Muhammed.....	29
2.2. Diğer Hadis Hocaları	33
2.3. Öğrencileri	38
2.3.1. Sahnûn (Abdüsselam) b. Saîd et- Tenûhî.....	38
2.3.2. Diğer Öğrencileri.....	39

2.4. Ulemânın Kendisi Hakkındaki Görüşleri.....	39
2.5. Esed b. Furât ve Hadis İlmi	39
2.6. Hadis Rivayetleri	41
2.7. Eserleri.....	43
2.7.1. el- Esediyye	43
SONUÇ	49
KAYNAKÇA.....	51
EKLER	55
ÖZGEÇMİŞ	56

KISALTMALAR

b.	: ibn
bk.	: bakınız
bsk.	: baskı
dđr.	: diđerleri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
ö.	: ölümü
s.	: sayfa
s.a.	: sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	: tahkik
trc.	: terceme
ts.	: tarihsiz
tsh.	: tashih

Tezin Başlığı: Esed b. Furât'ın Hayatı ve Hadisçiliği	
Tezin Yazarı: Ayşe Coşkun	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hayati YILMAZ
Kabul Tarihi: 05.10.2007	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 56 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: Hadis
<p>Bu çalışmanın amacı Mağrib'li alimlerden olan Esed b. Furât'ın hayatını ve Hadis ilmindeki yerini incelemektir. Mağrib'de İslam tarihi ve kültürü açısından önemli bir birikim bulunmaktadır. Ancak bu konuda İslam dünyasında ve Türkiye'de gerektiği kadar çalışma yapılamamış, bu coğrafyadaki ilim ve kültür zenginliği gerektiği kadar tanıtılamamıştır. Bu çalışmanın konusunun Esed b. Furat olarak seçilmesi; Esed b. Furât'ın Mağrib'de yetişen alimlerden birisi olması ve kendi alanında önemli bir konuma sahip olmasıdır.</p> <p>Çalışmaya öncelikle Esed'in yaşadığı dönemin ilmî ve siyasî bakımdan genel durumunun değerlendirilmesiyle başlanmıştır. Daha sonra Esed'in doğumundan itibaren hayatı, yetiştiği ilmî çevre, hocaları, öğrencileri, fikhî görüşleri ve eserleri tanıtılmıştır. Esed b. Furât ilmî kişiliğinin yanında siyasî yönü de olan bir alimdir. Kayrevan kadılığında bulunmuş, daha sonra fetih orduları komutanı olarak Sicilya'ya gitmiş ve orada vefat etmiştir. Bu konuyla ilgili bilgilere de yer verilmiş ve Esed'in bu yönü de tanıtılmıştır. Kendisiyle ilgili rivayet edilen olaylardan kişiliği hakkında bazı çıkarımlar yapılmıştır.</p> <p>Esed b. Furât'ın hayatıyla ilgili bilgiler araştırılırken kaynak olarak rical ve tabakat eserleri kullanılmış, Mağrib'in ilmî ve siyasî tarihiyle ilgili eserlerden de faydalanılmıştır. Hayatı hakkında eserlerde çok geniş bilgiler bulunmamaktadır. Bunun sebebi erken dönemde yaşaması ve o dönemdeki Mağrib tarihiyle ilgili çalışmaların yetersiz olması olarak görünmektedir. Esed'in tanıtılmasında ortaya çıkan eksiklerden biri de kendi eseri olan <i>el-Esediyye</i>'ye ilk elden ulaşamamasıdır. Eseri üzerine yapılan çalışmalar eser hakkında bilgi verse de bu bilgiler tatmin edici değildir.</p> <p>Yapılan araştırmalar neticesinde görülmüştür ki; Esed b. Furât Mağrib'de Malikî ve Hanefî mezhebinin ilk temsilcilerinden olması sebebiyle önemli bir şahsiyettir. Malikî ve Hanefî mezhebinin görüşlerini bünyesinde toplayan ilk alim olması dikkat çekmektedir. İmam Malik'in <i>Muvatta</i>'nın Mağrib'de tanınip yayılmasındaki en büyük pay Esed'e aittir. Bu bakımdan Mağrib'deki Hadis ilmi açısından önemli bir konuma sahiptir.</p>	
Anahtar kelimeler: Mağrib'de Hadis, <i>el-Esediyye</i> , <i>Muvatta</i> rivayeti.	

Topic of the thesis: Biography of Esed b. Furat and his Contribution to Prophet's Tradition (Hadith)	
Author: Ayse Coskun	Supervisor: Asist. Prof. Dr. Hayati YILMAZ
Submission date: 05.10.2007	Number of pages: v (front part) 60 (thesis)
Name of Module: Basic Science of Islam (Hadith)	Name of Module: Prophet's Traditions
<p>The purpose of this study is that to investigate biography of Esed b. Furat who was a famous scholar in Magrib and also his contribution to the study of prophet's tradition (Hadith). There are many crucial sources available in Magrib for History and Culture of Islam. However, there has not been sufficient study carried out in this field neither in Turkey nor in other Islamic countries, therefore, richness of science and culture of Magrib has not been promoted adequately. The main reasons of picking Esed b. Furat as a focus area in this study are that he was one of the scholars who were educated in Magrib and also he had a crucial role in his field of study</p> <p>This paper firstly investigates the science and political situation in general during the period of Esed's life, then it is followed by an investigation which consists of his life starting from his birth, environment of science during the period of his education, his educators, his students, Islamic canon law (Fiqh) from his point of view and also his academic works. Some other facts have been discovered about personality of Furat after analysing the rumours about him. He was not only a scientist but also had an active role in politics. Esed b. Furat had conducted his duty as a judge in Kayveran then have gone to Sicily as a commander in military conquest and he died there, this study covers deeper investigation on this topic and his abilities will be discussed further.</p> <p>Rical and Tabakat have been used as sources to investigate biography of Esed b. Furat in this paper, scientific and political sources have also been used. Studies based on his biography carries a wide range of information about him, the reason for this is that he had lived in early period and inadequate studies of history of Magrib have been carried out during the same period. The reason of having problems during the investigation of Esed's life is that being unable to get his publication of el-Essediye from first party. Even though, the studies carried out on his publication gives some information about the publication itself, it is found to be it is unsatisfactory</p> <p>As consequence of the researches conducted, it has been seen that Esed b. Furat was important personage as he was former representatives of Maliki and Hanefi Sects. It has been noticed that he had inspired by Maliki and Hanefi sects. Esed played a crucial role in distribution of the Muvatta which was authored by Imam-i Malik therefore he has an important role in study of Prophet's tradition (Hadith)</p>	
Keywords: Prophet's tradition (Hadith) in Magrib, <i>el-Essediye</i> , rumours about <i>Muvatta</i> .	

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

İslam'ın yaşandığı her coğrafyada ilim ve alimler de mevcut olmuştur. Bugüne kadar ulaşan İslamî ilimler birikimi, bu ilimler için çalışan ve sayısız eserler meydana getiren alimlerin katkılarıyla oluşmuştur. Her dönem alimleri ve eserleriyle daha sonraki dönemlere kaynak ve yol gösterici olmuştur. Bu bakımdan bu yolda çalışan kişileri bilmek ve tanımak, sonrakiler için gerekli ve önemli bir husustur.

İslamî ilimlerin her birinde ve özellikle Hadis ilminde; kişiler, oluşturdukları eserler, bu ilme kattıkları yenilikler ve yorumlar çok önemsenmiştir. Bu doğrultuda Hadis ilmi edebiyatı içinde özellikle bu konulara ayrılmış rical ve tabakat eserleri geniş bir külliyat oluşturmuştur. Hadis tarihi incelendiği zaman hadis ricali ve ricalle ilgili konuların gerçekten erken dönemde ve kitaplık çapta kültür tarihimizdeki yerini almış olduğunu görürüz.

Hadis ilmi, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslamî ilimlere kaynaklık etmede ikinci sırayı almaktadır. İslamî ilimlerin tümüyle alakası bulunan ve onların oluşumuna ve gelişimine etki eden hadislerin doğru ve güvenilir yollarla elde edilmesi hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda hadislerin taşıyıcıları ve nakledicileri olan şahıslar ve onların hafızaları, üzerinde titizlikle durulması gereken konulardır. Sadece bu kişiler değil, onların hadis aldıkları kişiler ve hadisleri nasıl ve ne yollarla aldıkları da üzerinde uzun çalışmalar yapılmış konulardandır.

Bununla birlikte bilinmelidir ki; ülkemizde hadisle ilgili yapılan araştırmalarda, İslam coğrafyasının her tarafı aynı yoğunluk ve derinlikte incelenmemiştir. Hakkındaki araştırmaların yetersiz kaldığı ve burada yetişen alim ve hadisçilerin yeterince tanınmadığı yerlerden biri de İslam dünyasının batıdaki sınırı olan Mağrib ve Endülüs'tür. Bu çalışma da Mağribli alimlerden olan, yaşadığı yerde ve dönemde Hadis ilmi açısından önem taşıyan Esed b. Furât hakkında yapılmıştır. Esed b. Furât'ın yaşadığı dönemin hadislerin tasnif çalışmalarının belirgin bir şekilde yapıldığı bir zamana rastlaması ve kendisinin Mağrib'de yeterince ulaşamadığı ilmi elde etmek için ilim merkezlerine yaptığı seyahatler, Esed'in ilim tarihindeki önemini

arttırmaktadır. Yine Esed'in Malikî mezhebinin Mağrib'deki ilk temsilcilerinden olması da İslam hukuk tarihi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışma iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Çalışmanın giriş kısmında Esed'in yaşadığı yer ve dönem hakkında genel bilgi verilmiş, Mağrib'in özellikle Hadis ilmi ve bunun yanında diğer ilimler açısından durumu ve siyasi açıdan içinde bulunduğu ortam incelenmiştir. Bir şahsı ve hayatını doğru değerlendirebilmek için yaşadığı ortam ve zamanın özelliklerini ve durumunu bilmek son derece önemli ve gereklidir.

Birinci bölümde Esed b. Furât'ın hayatı incelenmiştir. Bu bölüm Esed'in doğumunu, ailesini, yaptığı seyahatleri, aldığı görevleri ve vefatını içermektedir.

İkinci bölümde Esed b. Furât'ın hocaları, öğrencileri ve Hadis ilmindeki durumu ve yeri, eserleri ve tahsil ettiği diğer ilimler verilmiştir. Bu şekilde incelenen ve tanıtılan şahıslar, yaşadıkları zamanın ve yerin özelliklerini yansıtmaları ve elimizde olan ilim mirasının bize ulaşmasını sağlayan zincirin birer halkası olmaları sebebiyle bir boşluğu doldurmaları bakımından önem taşımaktadırlar.

2.Araştırmanın Amacı

Yapılan çalışmanın amacı, İslamî ilimler zincirinin özellikle Mağrib ve Endülüs'teki önemli bir halkası olan Esed b. Furât'ı tanıtılmaktır. Bu amaçla şahsın kendisi tanıtılmakla kalmamış, hocaları, öğrencileri ve yaşadığı dönemin özellikleri ayrı ayrı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Esed'in yaşadığı dönem nispeten asr-ı saadete yakın bir dönemdir. Esed, İslamî ilimlerin henüz birbirinden ayrılıp aralarındaki sınırların tam olarak belirlenmediği bir dönemde yaşamıştır. O dönemde ilim talebeleri Kıraat, Hadis, Tefsir, Kelam ve Fıkıh ilmini tahsil ederek geniş bir ilme sahip oluyorlardı. Bu bakımdan bu dönemin âlimlerini tek bir alanda sınırlayarak tanıtmak eksik bir bilgiye yol açmak demek olur. Esed b. Furât da aslen fıkıhçı olmakla beraber hadisçiliğiyle temayüz etmiş bir alimdir. İmam Malik'in öğrencisi olan Esed, tıpkı hocası gibi iki alanda da önemli bir yer edinmiştir.

Esed'in, ilk hadis musannefatından olan *el-Muvatta'*ı hocasından rivayet etmesi de hadis tarihi açısından bilinmesi gereken bir husustur. Esed, zamanının iki büyük akımı olan ehl-i hadis ve ehl-i rey görüşüne sahip hocalardan ders almış ve iki

görüşün yöntem bilgisine de sahip olmuştur. Zamanla bu görüşlerin üzerine çıkan Esed, ikisine de tamamıyla bağlı kalmamış ve bir mezhep veya görüş taassubuyla davranmamıştır.

İşte tüm bu özellikleriyle Hadis ilminin zincirinin halkalarından biri olan Esed b. Furât'ı tanıtmak araştırmanın gayesi olmuştur.

3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yapılırken öncelikle Esed b. Furât hakkında az veya çok bilgi veren ulaşabildiğimiz bütün kaynaklar taranmış ve mümkün olduğu kadar çok bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler kendi aralarında konularına göre belli bir tasnife tabi tutulmuş, daha sonra bu bilgiler mukayase edilmiştir. Kaynaklar arasında çelişki veya tutarsızlıklar varsa buna işaret edilmiştir. Kaynakların üzerinde ittifak ettiği bilgiler tercih edilmekle beraber, zayıf görülen bilgiler de zikredilmiştir. Hakkında bilgi verilmeyen konularla ilgili diğer bilgilere dayalı olarak tahmin ve çıkarımlarda bulunulmuş, ihtimaller arasında en kuvvetli olanlar tercih edilmeye çalışılmıştır.

Esed b. Furât Hadis ilminden çok Fıkıh alanında tanınmış bir alimdir. Fakat bu araştırma kendisinin hadisçi kimliğini ortaya koyma amacıyla yapıldığından dolayı inceleme ve değerlendirmeler daha çok bu yönde yapılmıştır. Ancak ilmî kişiliğinin bir parçası olan diğer bütün yönleri ve görüşlerinden de kısa da olsa bahsedilmiştir. Kendisinin hadisle ilgili özellikleri üzerinde önemle durulmuş, bu amaçla hocaları, öğrencileri ve eserleri muhtelif eserlerden incelenerek sunulmuştur. Bununla Esed'in hem hayatı hem de kişiliğiyle ilgili doğru bilgilere ulaşmak hedeflenmiştir.

Konu bir bütünlük içinde ele alınıp belli bir plan dahilinde işlenmiştir. Giriş bölümünde genel olarak işlenen konular, ana bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınmış ve sonuç bölümünde de ulaşılan bilgilerin kısa bir özeti ve değerlendirilmesiyle çalışma bitirilmiştir.

BÖLÜM 1: ESED B. FURÂT'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE KİŞİLİĞİ

1.1. Esed b. Furat'ın Yaşadığı Dönem

1.1.1. Mağrib'in Sosyal Durumu

Tarihte yaşamış olan ilim adamlarını ve onların tavır ve davranışlarını iyi anlayabilmek için yetiştikleri şartları, dönemin siyasî ve sosyal durumunu iyi bilmek ve ortaya koymak gereklidir.

Bu sebeple, öncelikle çalışmanın konusu olan Esed b. Furat'ın yaşadığı ve yetiştiği yer olan Mağrib'in tanınması gerekmektedir. Bu kısımda öncelikle Mağrib'in siyasî tarihi özetlenecek, daha sonra ise İslamî ilimler ve Hadis ilmi bakımından Mağrib'in durumundan bahsedilecektir.

Yanlış anlaşılmanın önlenmesi bakımından zikredilmelidir ki; çalışmada Mağrib kelimesiyle -zaman zaman da İfrikiyye kelimesiyle- kastedilen coğrafya bugünkü Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'ı içine alan Kuzey Afrika ülkeleridir.

Mağrib, İslam fetihleriyle karşılaşmadan önce Bizans Rum İmparatorluğu'nun hükümü altında yaşayan Berberî halkın yaşadığı bir bölgeydi. Mağrib'in fethi ilk olarak Hz. Ömer (ö. 23/644) zamanında Amr b. el-As ile başlamıştır. Hz. Osman zamanında fetihler hızlanmış ve Bizans'ın başşehri Subaytila alınarak önemli mesafe katedilmiştir.¹ Emeviler döneminde de fetih çalışmaları devam etmiştir. Hz. Muaviye Ukbe b. Nâfi'yi İfrikiyye valisi olarak tayin edip oraya göndermiş ve fetihlerin devam etmesini istemiştir.² Kayrevan şehrinin kurulması da bu döneme rastlamaktadır.³ Ukbe b. Nâfi daha önce bu isimle kurulan askerî yerleşim merkezinin yerini değiştirerek, burada daha sonra bir ilim merkezi haline gelecek olan "Ukbe Mescidi"ni inşa etmiştir. Kayrevan'ın Ukbe tarafından kurulduğu yer, Tunus'un güneyinde ve yüz mil kadar uzaklıktadır.⁴

¹ Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 70; Ahmad, *A history of İslamic sicily*, s. 8; Kurt, *Endülüs'te Hadis*, s. 40.

² İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 19; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 70; Ahmad, *A history of İslamic sicily*, s. 8.

³ Kayrevan vilayeti Tunus'un orta kesiminde yer alan bir vilayettir. 6.712 km yüzölçümündeki vilayetin nüfusu günümüzde 547.700'dür. Vilayetin merkezi Kayrevan şehridir.

⁴ Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 71.

Hicrî 50'li yıllarda ise Kayrevan ilmî ve siyasî bir merkeze dönüşmüştür. Bu sırada fetihler de Atlas okyanusu kıyılarına ulaşır ve Ukbe b Nâfi burada meşhur şu sözünü söyler: “Allahım! Eğer şu deniz olmasaydı önüme çıkan her beldeyi geçerek kafirlerle savaşmaya devam ederdim.”⁵ Ukbe'den sonra Mûsa b. Nusayr (ö. 97/715) Mağrib'e vali tayin edilmiş ve bundan sonra da Emevîlerin yıkılışına kadar sayıları yirmiyi bulan valiler Mağrib'i yönetmiştir.⁶ Musa b. Nusayr zamanında askerî fetih tamamlanmakla birlikte, halkın İslama ısınması ve yeni dinlerini özümsemeleri ancak hicrî ikinci asrın başlangıcında tamamlanabilmiştir.⁷

Mağrib'de İslam dininin halk arasında tam olarak yerleşmemesinin ve din olarak benimsenmesinin gecikmesinin sebepleri olarak; fetih için gelen müslümanların fethin devamı için sürekli yer değiştirmeleri, fetihler tamamlandığında ise Emevîlerin ganimet elde etme siyasetine uygun olarak ganimet teminiyle meşgul olmaları, sonuçta da dinî eğitim ve öğretim için yeterli çabayı sarf etmemeleri gösterilebilir.⁸ Berberîlerin müslümanlığı ancak Musa b. Nusayr zamanında istikrara kavuşmuştur.⁹

Mağrib'in fethi ve İslamlaşması doğuda olduğu gibi birkaç senede ve kolaylıkla değil, altmış seneye varan bir süreçte olmuştur. Bu süreçte içinde sahabe ve tabiûn'un da bulunduğu çok sayıda şehit verilmiştir.¹⁰ Siyasî fetih süreci, Berberîlerin direnişi ve fetihlerin doğudaki iç karışıklıklar sebebiyle kesintiye uğramasından dolayı uzun bir zamana yayılmıştır. Fetihlerin tamamlanmasından sonra müslümanlar Endülüs Emevîleri olarak, Mağrib'de dört asır sürecek olan devletlerini kurmuşlar ve h.138–422 tarihleri arasında Kuzey Afrika ve Endülüs'te hakim olmuşlardır. Fakat bu süre içinde Ağlebîler Kuzey Afrika'nın Tunus, Libya şehirlerinde ve Sicilya'da Abbasî hilafetine bağlı özerk bir devlet kurmuşlardır. Ağlebîler Devleti, kurucuları İbrahim b. Ağleb'in Halife Harun Reşid'den kırk bin dinar vergi karşılığında İfrikiyye eyaletini almasıyla özerkliğine kavuşmuş ve h.184-296 yılları arasında burada yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ağlebîler'den sonra ise, onların yıkılmasına sebep olan Fâtımîler Devleti aynı yerlerde hüküm sürmeye devam etmiştir.

⁵ Mâlikî, *Riyâzû'n-nüfus*, I, 38-39; İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 27.

⁶ İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 48-64; Şevât, *Medresetü'l-hadîs*, II, 56-62.

⁷ Kurt, *Endülüs'te Hadîs*, s. 43.

⁸ İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 38-39, 50.

⁹ Şevât, *Medresetü'l-hadîs*, I, 42.

¹⁰ Şelebî, *Kıraat*, s.37; Şevât, *Medresetü'l-hadîs*, I, 43.

Esed b. Furât Ağlebîler'in hüküm sürdüğü dönemde Kayrevan'da yaşamış ve bu devlete bir asker olarak da hizmetlerde bulunmuştur.

1.1.2. Mağrib'in İlmî Durumu

Mağrib'in fethi erken dönemlerde başlamasına rağmen, bu sırada Ashab-ı Kiram'ın çoğunun hayatta bulunmaması sebebiyle onların buradaki ilmî etkisi doğudakinden daha az olmuştur. Mağrib'in fethine katılmış sahabî sayısı yaklaşık kırk beştir.¹¹ Bu sahabîler yerli halk olan Berberîlere Kur'an'ı ve sünneti öğretmişlerdir. Fethine katılmış olan sahabîlerden on kadarı hadis rivayetinde bulunmuş ve buradaki rivayet zincirinde ilk tabakayı oluşturmuşlardır.¹² Bu sahabîlerin isimleri şöyledir:

1. Abdullah b. Ömer el-Hattab (ö.73/692),
2. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh (ö.36/656),
3. Cebele b. Amr el-Ensârî,
4. Ebu'l Yakzan,
5. Ebû Zem'a el-Belevî,
6. Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî (ö.53/672),
7. el-Muneyzir el-Eslemî el-İfrikî,
8. Rufeyfi' b. Sâbit el-Ensârî (ö.56/675),
9. Süfyan b. Vehb b. el-Havlânî (ö.82/701),
10. Ziyad b. el-Hâris es-Sudaî.

Şu da belirtilmelidir ki; Mağrib'in İslamlaşması sadece buraya doğudan gelen sahabe ve tabiûn alimleriyle olmamış, aynı zamanda Mağriblilerin doğuya yaptıkları ilim seyahatleri de bu konuda etkili olmuştur. Mağrib'deki müslümanların ilk dönemlerde öğrendikleri meseleler genellikle günlük hayatta karşılaşılan konularla ilgili olmuştur. Aynı zamanda bu konuların hepsi buraya rivayetlerle ulaştığından dolayı Mağrib'deki

¹¹ Şevat, *Medresetü'l-hadîs*, II, 480-507.

¹² Şevat, *Medresetü'l-hadîs*, I, 285-286.

sünnet kapsamında değerlendirilebilir. Burada rivayet edilen hadisler de aynı konularla alakalıdır.¹³

Tabiûn döneminde, Mağrib'in fethi Ömer b. Abdülaziz'in görevlendirdiği on tabiî fakihî ile devam etmiştir. Bu fakihler halka Kur'ân'ın yanında sünneti de öğretmişlerdir.¹⁴

Mağrib'de İslamî eğitimle ilgili çalışmalar yapan tabiîlerin sayısı bu kadarla kalmamış, yaklaşık elli tabiî buraya gelmiş, bunlardan otuzu yerleşmiş, yirmi civarındaki alim ise burada bir süre ilim çalışmalarında bulunduktan sonra memleketine geri dönmüştür.¹⁵ Mağrib'e gelerek yerleşen ve burada hadis rivayet eden tabiûn'dan buradaki rivayetlerin ikinci tabakasını teşkil edenlerden bazılarının isimleri şöyledir:

Abbad b. Abdissamed, Abdülmelik b. Mervan b. Hakem, Abdullah b. Şimâse el-Fihri, Aburrahman b. Abdullah el-Gâfikî, Abdurrahman b. Râfi' et-Tenûhî, Hayve b. Recâ et-Temîmî.¹⁶

Daha önce de belirtildiği gibi Mağribliler İslamî ilimleri öğrenmek için sadece doğudan buraya gelen alimleri beklememiş, doğudan gelen bu alimler Mağriblilerde ilim merkezlerine seyahat ederek daha çok kişiden ilim alma isteğinin doğmasına sebep olmuştur. Bu rihleler hicrî birinci asırdan sonra başlamış ve giderek çoğalmıştır. Ziyaret edilen yerler arasında başta Medine, Mekke, Mısır, Şam Irak, Yemen ve Horasan vardır. Bu seyahatler sadece doğuya değil daha yakın yerler olan Endülüs, Fas, Cezayir, Tunus, Susa ve Trablus'a da yapılmıştır.¹⁷ Tabiûn sonrası dönemde seyahat eden kişiler arasında Esed b. Furât ve Sahnûn önemli bir yere sahip olanlardandır.

Tabiûn'dan sonraki dönemde ise; doğuda halife Ömer b. Abdülaziz'le resmen başladığı kabul edilen tedvin, Mağrib'de de etkisini göstermiştir. Tedvin konusunda buradaki örneklerden biri, Halid b. Ebî İmran et-Tûcibî (ö.129/746)'dir. Halid

¹³ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfus*, I, 111,112,115,122,125,128,130,134,150,151.

¹⁴ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfus*, I, 116.

¹⁵ Şevat, *Medresetü'l-hadis*, II, 505-506.

¹⁶ Şevat, *Medresetü'l-hadis*, I, 286-287.

¹⁷ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfus*, I, 215,255,301,381; Şevat, *Medresetü'l-hadis*, I, 198, 219-226, 424, 442, 459.

Medine'ye yaptığı seyahatte yazdığı hadisleri büyük bir kitapta toplamıştır. Bu kitap onun Tunus'lu öğrencilerinden Abdülmelik b. Ebî Kerîme (ö.210/825) tarafından rivayet edilmiştir.¹⁸

Tedvin faaliyetlerinde adı geçen kişilerden biri de, Mağrib'e gelen tabiûndan olan ve şarka yaptığı seyahatlerinden topladığı hadisleri iki kitapta biraraya getiren Abdurrahman b. Ziyad el-İfrikî (ö.161/777)'dir.

Sadece hadis ihtiva eden kitapların yanında Fıkıh, Tefsir gibi ilimlerle hadislerin karışık bulunduğu eserlere de rastlanmaktadır. Bunlardan ilki el-Buhlûl b. Raşid (ö.183/799)'in İmam Malik'in görüşlerini ve Süfyânü's-Sevrî'nin içtihadlarını topladığı "*Divan*" isimli eseridir.¹⁹

Tedvinden faaliyetlerinden sonra Mağrib'de tasnif eseri olarak adlandırılacak eserler verilmiştir. Bunların en göze çarpanı Esed b. Furât'ın *el-Esedîyye*'sidir. Ardından Sahnûn'un bu eser üzerine tertip çalışması yaparak hazırladığı *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ* da önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰

Bu dönemlerde şarka yapılan rihlelerin bir sonucu da, orada oluşmaya başlayan mezheplerin Mağrib'de de kendini göstermiş olmasıdır. Mağribliler, İmam Ebû Hanife (ö.150/767), İmam Malik b.Enes (ö.179/795), İmam eş-Şafii (ö.204/819), Süfyânü's-Sevrî (ö.161/775) gibi çok önemli alimlerden ilim almak ve hadis dinlemek için, onların buldukları şehirlere seyahat etmişlerdir.

Bu seyahatlerin de etkisiyle Mağrib'de hakim olan mezhep, Kadı Sahnûn'un göreve başlamasına kadar Hanefî mezhebidir.²¹ Mağrib'de Ebû Hanife'den ve onun öğrencilerinden ilim alarak hadis dinlemiş ve Iraklıların mezhebini öğrenip memleketine dönmüş birçok alim vardır. Bunlardan Abdullah b. Ferrûh el-Fârisî (ö.176/792) Ebû Hanife'ye öğrencilik yapmıştır. Daha sonra ise Abdullah b. Ömer b. Ğanîm (ö.190/805) ve Esed b. Furât Irak'ta Ebû Hanife'nin ileri gelen

¹⁸ Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 15, 245; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 163; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, I, 201, II, 789.

¹⁹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, I, 330; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 201; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 565.

²⁰ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 471-472; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255-261; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 942-944.

²¹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 54; Karaman, *İslam hukuk tarihi*, s. 116.

öğrencilerinden İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed eş-Şeybânî'den ders almış olan isimlerdir.

Bu dönemde İmam Malik de birçok Mağriblinin kendisinden ders almak için ziyaret ettiği önemli alimlerden biridir. Malik'in *Muvatta*'nı Mağrib'e getiren ilk kişi, Esed'in de ilk hocası olan Ali b. Ziyad et-Tunîsî'dir.²² Mağrib'deki Malikî mezhebinin temsilcilerinden biri de Esed b. Furât'tır. Ayrıca Sahnûn da Malik'in öğrencilerinden İbnü'l-Kâsım ve İbn Vehb'in *Muvatta* rivayetlerini Mağrib'e getirmiştir.²³

Sahnûn döneminden sonra Malikî mezhebinin üstünlük kazanmasında kadı olan Sahnûn'un etkisi göze çarpmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki Mağrib'de halkın mezhep seçimini büyük ölçüde kadıların tutumu şekillendirmiştir.

Esed'in yaşadığı dönemin sosyal ve ilmî şartları bu şekilde özetlenmiş olup çalışmaya Esed'in hayatı hakkındaki bilgiler verilerek devam edilecektir.

1.2. Esed b. Furat'ın Hayatı

1.2.1. İsmi, Künyesi, Nisbesi

Esed'in tam adı kaynaklarda Esed b. Furât b. Sinan olarak geçmektedir.²⁴

İsmi hakkında kendisinden rivayet edilen şöyle bir söz vardır: “*Ben Esed'im, o hayvanların en iyisidir; babam Furât'tır, o suların en iyisidir; dedem Sinan'dır, o da silahların en iyisidir.*”²⁵ Esed'in dedeleri hakkındaki bilgiler babası olan Furât'ın babasının isminin Sinan olduğuyla sınırlıdır. Kendisinin büyük dedelerinin isimleri ve kendileri hakkında bilgiye rastlanmamaktadır.

²² Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, I, 326; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, I, 260, 267, 269.

²³ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 124,151; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, I, 267,271.

²⁴ İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454; Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 254; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb*, s.98; Kays, *el-İrâniyyûn*, II, 115; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât*, 164; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 60; İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, I, 37; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, 366.

²⁵ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 480; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb* 98; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s.73.

Esed b. Furât'ın künyesi Ebû Abdillah'tır. Meşhur nisbesi el-Kayrevânî olmakla birlikte²⁶, doğum yeri Harran olduğundan dolayı Harrânî olarak da tanınmıştır. Mağribli bir alim olmasından dolayı kendisine el-Mağribî nisbesi de verilmiştir.²⁷

Esed'in ailesi, Arap kabilelerinden Benî Süleym b. Kays kabilesinin mevlasıdır.²⁸

1.2.2. Ailesi

Esed b. Furât'ın özel hayatı ve ailesi hakkında kaynaklarda bulunan bilgiler oldukça kısıtlıdır. Anne babası hakkında çok az da olsa bilgi verilmekle birlikte kardeşleri, eşi ve çocukları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Esed b. Furât'ın ailesi hakkında kaynaklarda verilen bilgiler aslen Horasan (Nisabur)'lu olduklarını göstermektedir.²⁹ Soyunun Horasan'dan gelmesi ve Benî Süleym kabilesinin mevlası oldukları bilgisi Esed ve ailesinin Arap soyundan olmadıklarını, başka bir millete mensup olduklarını ortaya koymaktadır. Hangi millete mensup oldukları hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte, Horasanlı olmaları ve Esed'in babasının adını "Fırat" nehrinden almış olması aslen Türk olma ihtimalini akla getirmektedir.

Esed'in doğumundan sonra ise, babasının asker olması ve Abbasî halifesi Mansur'un Afrika'ya gönderdiği İbnu'l-Eş'as komutasındaki Horasan ordusunda görev yapması sebebiyle ailece Afrika'ya gelmişlerdir. Halife Mansur, Ebû Müslim Horasanî'nin ölümünden sonra bu orduyu oraya Ebû'l-Hattab el-İbazî'ye karşı savaşmak üzere göndermiştir.³⁰

²⁶ İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb*, s.98; Kays, *el-İrâniyyûn*, II, 115; Kallek, "Esed b. Furât", *DİA*, XI, 366.

²⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, s. 60; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 255; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm*, I, 37.

²⁸ Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 81; İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454; Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 254; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 3; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb*, s. 98; Kays, *el-İrâniyyûn*, II, 115; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât*, s.164; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 73.

²⁹ Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 81; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 254; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 3; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb*, s. 98; Kays, *el-İrâniyyûn*, II, 115; Zirikli, *A'lam*, I, 291; Hudarî, *İslam hukuku tarihi*, s.251; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Kallek, "Esed b. Furât", *DİA*, XI, 366.

³⁰ Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 4; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb*, s.98 ; Zirikli, *A'lam*, I, 291; Kays, *el-İrâniyyûn*, II, 111; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 73.

Esed b. Furât'ın künyesi Ebû Abdillâh olarak bilindiğine göre Abdullâh adında bir oğlu olması ihtimali vardır.³¹ Fakat evliliği, eşi ve varsa diğer çocukları hakkındaki bilgiler bize ulaşmamıştır.

1.2.3. Doğumu

Esed'in doğduğu yıl hakkında farklı rivayetler bulunmakla birlikte genel olarak h.142 tarihi kabul görmüştür.³² Ayrıca h.144³³ veya 145³⁴ tarihlerinde doğduğu da verilen bilgiler arasındadır.

Doğum yerinin Harrân olduğu bilinmektedir.³⁵ Esed'in annesinin ona hamileyken buraya geldiği kaynaklarda yer almaktadır.³⁶ Necran'da doğduğu da rivayet olunmuştur.³⁷ Fakat rivayetlerin genelinde Harran'da doğmuş olduğu zikredildiğinden, doğum yeri Harran olarak kabul görmüştür.

1.2.4. Tahsil Hayatı

Esed b. Furât doğumundan sonra h.144 yılında yaklaşık iki yaşlarındayken babası ile birlikte Kayrevan'a gelmiştir.³⁸ Burada beş yıl yaşadktan sonra Tunus'a gitmiş ve dokuz yıla yakın orada kalmıştır.³⁹ Çocukluğunda Kur'an'ı ezberlemiş ve yaşı onsekize yaklaştığında Tunus şehirlerinden birisi olan Bagrada'ya giderek orada

³¹ İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, I, 37.

³² Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 254; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 3; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât*, s.164; Şelebî, *Kıraat*, s.279; Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye*, s. 456; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 73.

³³ İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 255; İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, I, 36; Şelebî, *Kıraat*, s. 279.

³⁴ İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 26; İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, I, 36; Şelebî, *Kıraat*, s. 279.

³⁵ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 254; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 3; Zirikli, *A'lâm*, I, 291; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 255; İbn Ferhûn, *Ed-Dîbâcü'l-müzehheb* s. 98; Kays, *el-Îrâniyyûn*, II, 115; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât*, s. 164.

³⁶ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 98; İbn Ferhûn, *Ed-Dîbâcü'l-müzehheb*, s. 115; Mahfûz, *Terâcîm*, IV, 17.

³⁷ Zirikli, *A'lâm*, I, 291; Kays, *el-Îrâniyyûn*, II, 115; Şevât, *Medresetü'l-hadîs*, II, 550.

³⁸ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât* 164; Kays, *el-Îrâniyyûn*, II, 115; Zirikli, *A'lâm*, I, 291; Şelebî, *Kıraat*, s. 279; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 73; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Kallek, "Esed b. Furât", *DİA*, XI, 366.

³⁹ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât*, s. 164; Kays, *el-Îrâniyyûn*, II, 115; Zirikli, *A'lâm*, I, 291; Şelebî, *Kıraat*, s.280; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 73; Ebû Zehra, *Mâlik*, s. 237.

Kur'an öğretimiyle meşgul olmuştur.⁴⁰ Esed'in ilim yolculuğunun başlangıcı bu tarihler olarak sayılabilir.⁴¹

Bagrada'dan sonra tekrar Tunus'a dönen Esed b. Furât, ilme olan merakından dolayı burada Ali b. Ziyad (ö.183/799)'ın yanına sıkça gidip gelmeye başlamıştır. Ali b. Ziyad'dan Malik (ö.179/795)'in *Muvatta*'ını dinlemiş ve Malikî mezhebinin esaslarını öğrenmiştir.⁴² Öğrendikçe Fıkıh ilmine olan ilgisi daha da artmış, buradaki ilim ve hocalar onun için yeterli olmamış ve tahsiline devam etmek için seyahat etmeye karar vermiştir.

İlmî seyahatlerine ilk olarak doğudan başlamış, hadis öğrenmek ve daha önce dinlediği *Muvatta*'ı bir de müellifinden dinlemek için h.172 tarihinde Medine'ye gelmiştir. Burada İmam Malik'ten *Muvatta*'ı tekrar dinlemiş ve Malik'in fıkıh bilgisinden istifade etmiştir.⁴³

Esed, hadis öğreniminin yanında fikhî konularda da İmam Malik'e sorular sormaya başlamıştır. Esed'in bu sorularından fıkha ve reye olan ilgisini anlayan Malik, ona ehl-i reyin merkezi olan Irak'a gitmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Esed ilim yolunda Irak'a doğru yola çıkmıştır. Irak'ta ilk olarak Ebû Yusuf (ö.182/798) ve İmam Muhammed (ö.189/804)'in ders halkasında yer almıştır. Onlardan Hanefî mezhebinin esaslarını öğrenmiştir. Burada Malikî ve Hanefî mezheplerinin farklı görüş ve hükümlerini mukayese ederek ufkunu genişletme imkanını bulmuştur. Aynı zamanda başka birçok hocadan da ilim tahsil edip hadis yazmıştır.⁴⁴

⁴⁰ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Şevât, *Medresetü'l-hadîs*, II,550.

⁴¹ Esed b. Furat'ın seyahatleri için bkz. aynı tez s. 55

⁴² Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 81; Kadı İyaz, *Tertîbu'l-Medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 4; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzehheb*, s. 98; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Şevât, *Medresetü'l-Hadîs*, II, 550; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 73; Hudarî, *İslam hukuku tarihi*, s.251; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Kallek, "Esed b. Furât", *DİA*, XI, 366; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

⁴³ Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 81; Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-Nüfûs*, I, 255; İbn Ferhûn, *Ed-Dîbâcü'l-müzehheb*, s. 98; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*, s.164; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 60; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm*, I, 37; Düsûkî, *Şeybânî*, s. 125; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Zirikli, *A'lam*, I, 291; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 74; Kallek, "Esed b. Furât", *DİA*, XI, 366; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

⁴⁴ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 468; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; Kays, *el-Îrâniyyûn*, II, 115; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 4; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzehheb*, s. 98; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*, s. 164; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, s. 155; Tâlibî, *ed-Devletü'l-*

Sadece ilim tahsil etmekle kalmayan Esed, *Muvatta*'ı Ebû Yusuf ve Muhammed'e okumuş ve böylece onların diğer öğrencilerinden farklı bir konuma ulaşmıştır. Esed, onlara İmam Malik'in bazı konular hakkındaki görüşlerini de nakletmiştir.⁴⁵ Irak'ta bulunduğu sırada İmam Muhammed, Esed'e birlikte Mekke'ye gitmeyi teklif etmiş, Esed burada kalıp daha fazla konuda bilgi edinmek istediğinden dolayı buna pek olumlu bakmadığı halde arkadaşlarının teşvikiyle kabul etmiş ve hacc için İmam Muhammed'le birlikte Mekke'ye gitmiştir.⁴⁶ Hacc yolculuğundan döndükten sonra da İmam Malik'in ölüm haberi ona ulaşana kadar İmam Muhammed'den ayrılmamıştır. İmam Muhammed'le birlikte olduğu sürece gece-gündüz ilim tahsiliyle meşgul olmuştur.

İmam Malik'in ölümünden sonra onunla daha fazla vakit geçirip ilminden daha fazla faydalanamadığı için üzülen Esed, onun öğrencileriyle görüşmek üzere Mısır'a gitmiştir.⁴⁷ Mısır'da Malik'in öğrencilerinden onun görüşlerini sormuş ve özellikle İbnü'l-Kâsım (ö.191/806)'dan bilgi alarak Malikî ve Hanefî fikhını karşılaştırdığı "*el-Esediyye*" adlı geniş hacimli eserini telif etmiştir.⁴⁸ Eserin yazımı tamamlandıktan sonra h.181 yılında Mısır'dan Kayrevân'a geri dönmüştür.⁴⁹ İlim tahsilini tamamlayan ve meşhur bir alim olarak Kayrevan'a dönen Esed, memleketinde öncelikle *Esesiyye*'sini ve İmam Muhammed'in *Kitabu'l-Mebcut*'unu okutmaya başlamıştır. Burada kendisinden ilim tahsil eden çok sayıda talebesi olmuş ve uzun yıllar hocalık yapmaya devam etmiştir.⁵⁰

Ağlebiyye, s. 450; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

⁴⁵ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 465; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcü'l-müzehheb*, s. 98; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17.

⁴⁶ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 468.

⁴⁷ Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 156; Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 468; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* s. 164; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

⁴⁸ Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 156; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 333; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*, s. 164; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

⁴⁹ Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 83; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*, s. 164; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 76.

⁵⁰ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 225, Sandıkçı, *İlk üç asırda Hadis*, s.338.

1.2.4.1. Fıkıh İlmindeki Yeri

Fıkıh Esed b. Furât'ın tahsilinde önemli yer tutan ve merakına konu olan ilimlerden biriydi. Çocukluğundan itibaren fıkıh eğitimine başlamış ve ilerleyen yaşlarda bu alanda bilgisini çoğaltarak müçtehit sayılacak kadar Fıkıh ilmine hakim olmuştur.

İlk fıkıh derslerini Tunus'ta ders almaya başladığı hocası Ali b. Ziyad et-Tunusî'den almıştır.⁵¹ Hatta ondan ilk fıkıh dersi alan kişinin Esed olduğu bilinmektedir. Daha sonra gittiği Medine'de günümüze kadar ulaşan dört mezhepten biri olan Malikî mezhebinin kurucusu olan İmam Malik'ten ders almıştır. Burada Hadis ilminin yanında, okuduğu bu hadislerle bina edilen fikhî hükümleri de öğrenen Esed, daha fazlasını öğrenmek için talepte bulunmuş ve hocası da fırsatı olduğu müddetçe onun bu isteğine karşılık vermiştir. Daha sonra ise Fıkıh ilmine olan merakı Esed'i Irak'a götürmüştür. Burada ders aldığı hocalar yine dört büyük mezhepten biri olan Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanife'nin öğrencileri ve mezhebin önde gelen imamları olmuştur.⁵² Esed, Irak'ta da Hanefî mezhebinin yöntem ve hükümlerini öğrenmiş, böylece iki büyük mezhebin bilgisine de sahip olmuştur. Bu durum aynı zamanda yaşadığı dönemin fıkıh alanında iki büyük yaklaşımı olan ehl-i rey ve ehl-i hadis yaklaşımlarına da hakim olması demektir. Ehl-i rey yaklaşımına sahip olan hocalarından biri de Kûfe'li Cerîr b. Abdulhamid'dir.⁵³

Esed'in ilk olarak Malikî mezhebiyle daha sonra Hanefî mezhebiyle yakından ilgilenmesi ve sonraki dönemde tekrar Malikî mezhebindeki hocalarla birlikte uzun dönem birlikte olması, mensup olduğu mezhep hakkında farklı görüşler ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kendisinin Malikî mezhebine mensup olduğunu savunanların yanında Hanefî mezhebine daha yakın olduğunu söyleyenler de vardır. Hatta önce Malikî olduğu, Irak'a gidince Hanefî mezhebine yakın dursa da İmam Malik'in ölümüyle pişman olarak tekrar Malikî mezhebine döndüğü düşünülmüştür.⁵⁴ Fakat doğru olan, Esed b. Furât'ın iki mezhebi de incelikleriyle öğrendikten sonra müçtehit seviyesine ulaşması ve delillere bakarak tercih ettiği görüş doğrultusunda

⁵¹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzehheb*, s. 98; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 225.

⁵² Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfus*, I, 255; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-müzehheb*, s. 98; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 225.

⁵³ İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454.

⁵⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 558.

fetva verdiğidir. İki mezhebe de tamamıyla bağlı kalmayan Esed, ikisinden de faydalanmıştır. Kendine göre doğru olan görüşü alarak bununla amel etmiş ve mezhep taassubuyla davranmamıştır.⁵⁵ Kendisine bu iki mezhepten hangisinin tercih edilmesini tavsiye ettiği sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

“Eğer Allah’ı ve âhiret gününü isterseniz İmam Malik’in görüşlerini alın, ama dünyayı istiyorsanız Iraklıların görüşlerini tercih edin.”⁵⁶ Kendisinin mezhebi hakkında görüş bildirenler bu sözü Hanefî mezhebine meyletmesinden doğan bir pişmanlık olarak yorumlamışlardır. Esed’in bu sözüyle Malikî mezhebinin görüşlerini daha isabetli bulduğu ve kendisinin de bu yönde görüş belirttiğini savunmuşlardır. Fakat yeri geldiğinde Hanefî mezhebine uygun fetvalar veren Esed’in bu sözle kastettiği mananın; Hanefî mezhebinin görüşlerinin hayat şartlarını insanlara kolaylaştırmaya yönelik olduğu, yani kolaylık açısından daha esnek bir bakış açısına sahip olduğu; buna karşılık Malikî mezhebinin sünnete daha fazla alan tanıdığı ve takvâya daha yakın görüldüğü şeklinde anlaşılabilceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Esed bu iki yaklaşım konusunda da derinleşmiş olduğundan, merakı ve yeteneği sayesinde müçtehit sayılacak bir konuma sahip olmuştur. İlim uğruna birçok şehir gezmesi ve çok sayıda hocadan ders alması bu konuma ulaşmasına yardımcı olmuştur. Özellikle büyük hocalarla karşılaşmasının ve onlarla ilmî münazaralarda bulunmasının ilmî gelişimine katkısı büyük olmuştur.

Esed’in Fıkıh alanındaki yerini belirleyen önemli hususlardan biri de “*el-Esediyye*” adlı eseriyle Malikî fıkhını ilk tedvin eden kişi olmasıdır. Bu eserle Malikî mezhebinin esaslarını Irak ekolüne göre yorumlamaya çalışan Esed, böylece Malikî mezhebinin tedvin ve tertibi açısından yeni bir dönem başlatmış oluyordu.⁵⁷

Eserinin tamamlanmasından sonra memleketi olan Kayrevan’a dönen Esed, buradaki Ukbe camiinde hocalık yapmaya başlamıştır. Esed hadis okutmanın beraberinde, yanında getirdiği hocası İmam Muhammed’in eseri olan *el-Mebсут*’u da öğrencilerine okutarak Hanefî mezhebinin Afrika’da yayılmasına ilk öncülük eden alimlerden biri

⁵⁵ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 263; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 556.

⁵⁶ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 478; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 226.

⁵⁷ Mahfûz, *Terâcim*, IV, 19-20.

haline gelmiş ve Afrika'daki hanefilerin imamı olarak görülmüştür.⁵⁸ Kendisinden önce memleketinde bu mezhep hakkında bu kadar fazla bilgisi olan hiç kimse yoktur.

Esed b. Furât sadece Hanefî mezhebinin değil Malikî mezhebinin de Afrika'daki temsilcisi olmuştur. Kendisinin ders verdiği öğrenciler arasında iki mezhebe mensup olanlar da mevcuttur.⁵⁹ Esed'den ders almak için Mağrib ve Endülüs'ten öğrenciler gelmiştir. Esed'in iki mezhebe de hakim olması tercih edilen bir hoca olmasını sağlamıştır.⁶⁰ Fıkıh ilminde şöhreti yayılan Esed'e Kayrevan dışından fetva istemek için mektuplar gönderiliyor ve Esed bu sorulara yazılı olarak cevap veriyordu.⁶¹ Verdiği fetvalara örnek olarak nakledilen, kendisine gönderilmiş mektuplardan birinde şarabın helal olup olmadığı soruluyordu. Esed bu mektuba şöyle cevap vermiştir: “*Şarap pisliklerin en büyüklerindedir, onunla ibadet olmaz. Şarabın arkadaşları saz, ud, tamburdur. Birşeyin helalliği haramlığından ayrılamıyorsa arkadaşları bunu göstermek için yeterlidir.*”⁶²

Esed b. Furât sadece istenen fetvalara değil fetva usulüne dair de görüş belirtecek kadar Fıkıh ilminde yetkinliğe sahip olmuştur. Kendisine fetva usulüne dair sorulan, fetva istenen kişinin birkaç görüşle mi yoksa tercih ettiği görüşle mi cevap vereceğine dair soruya şöyle cevap vermiştir:

*“Eğer fetva veren ehl-i nazardan biriye, iki görüşle fetva verip de soru soranı hangisini tercih edeceği konusunda kararsız bırakmaz. Ama soru sorulan temyiz ehlinden değilse alimlerden rivayet edilen şeyleri bildirir, soran için herhangi bir tercih yapmaz, kendisine bırakır.”*⁶³

Esed'in verdiği fetvaların günümüze ulaşanlarından bir tanesi de gıybet hakkındaki görüşüdür. Esed der ki: “*Üç şeyde gıybet olmaz: Bid'at sahibi hakkında, hayasızlığı alenen yapan kimse hakkında ve zalim emîr hakkında.*”

Esed b. Furât'ın ilim talebelerinin nafakaları hakkındaki görüşü ise şöyledir:

⁵⁸ Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 557; Ebû Zehra, *Malik*, s. 238.

⁵⁹ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 266; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 20.

⁶⁰ Tenûhî, *Meâlimu'l-iman*, II,18; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 77.

⁶¹ İbn Kunfûz, *el-Vefeyat*, s.164; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 556.

⁶² Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 268.

⁶³ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 268.

“Ey ilim talebeleri! Sizler müslümanlara ilim tahsil etme konusunda vekalet ediyorsunuz. İşte bu yüzden müslümanların beytü’l-malinde hakkınız vardır.”⁶⁴

1.2.4.2. Kalam İlindeki Yeri

Esed b. Furât’ın ilmi Fıkıh ve Hadisle sınırlı değildi. Özellikle yaşadığı devirde tartışma konusu olan kalamî konular hakkında bilgi sahibi idi. Birçok alim bu dönemde kalamî görüşlerinden dolayı siyasî iktidarla ters düşmüş ve zulme uğramış olmasına rağmen, Esed görüşlerini söylemekten çekinmemiştir.

Bid’at’tan uzak oluşuyla bilinen Esed⁶⁵, sünnete bağlı kalma konusuna oldukça özen göstermiştir. Malikî mezhebiyle yetişmesi ve sünnete ve hadise verdiği önem sebebiyle kelimla ilgili konularda selefe yakın bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Selef metoduyla yaklaştığı konulardan birisi, Esed’in yaşadığı dönemde tartışılan Kur’an’ın mahlûk olup olmadığı konusudur. Esed, Kur’ân’ın mahlak olmadığı, Allah’ın kelamı olduğu düşüncesini savunmuştur. Hatta farklı düşünenlerin bid’at ehlinde olduğu görüşünü sık sık dile getirmiş, farklı görüşe sahip olanlar için şöyle diyerek tepkisini göstermiştir: “Bid’at ehline yazıklar olsun! Onlar Allah’ın konuşmasıyla kendisine kelim yarattığını iddia ettiler.”⁶⁶

Yine Allah (c.c.)’ın sıfatları hakkındaki tartışmalara verdiği cevap onun bu konuda tam bir selef bakışına sahip olduğunu göstermektedir. Sıfatlar konusundaki görüşünü şöyle beyan etmektedir: “Allah arşa istivâ etmiştir, keyfiyetini bilemeyiz. Ahirette de kullarının dilediği şekilde değil, kendi dilediği şekilde görülecektir.”⁶⁷ Bunun aksini söyleyenleri tekfir edecek kadar sert konuştuğu olmuştur. Kelamda çok tartışılmış konulardan biri olan “ru’yetullah” meselesi hakkında da oldukça katıdır. İnsanların da şahit olduğu şu olay Esed’in tavrını açıkça göstermektedir: İlim meclislerinden birinde ru’yetle ilgili bir hadisten veya “إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ” O güzel ve Yüce Rab’lerine

⁶⁴ Mâlikî, *Riyâzü’n-nüfûs*, I, 268.

⁶⁵ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 474.

⁶⁶ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 474; Mâlikî, *Riyâzü’n-nüfûs*, I, 264-265; Tenûhî, *Meâlimu’l-iman*, II, 18; Zehebî, *Siyer-u a’lâm*, X, 227.

⁶⁷ Mâlikî, *Riyâzü’n-nüfûs*, I, 264; Şevât, *Medresetü’l-hadis*, II, 559.

bakakalırlar...”⁶⁸ ayetinin tefsirinden bahsediyordu. Bu sırada orada Mu'tezileden Süleyman el-Ferrâ da bulunuyordu. Süleyman ayağa kalkarak itiraz etti. Esed bunu duyar duymaz sinirlenerek ayağa kalktı ve onun yakasından tuttu, terliğini de diğer eline alarak “*Allah'ı gözlerinle göreceğini söyle, yoksa seni kör ederim!*” deyince Süleyman: “*Tamam, göreceğiz*” dedi.⁶⁹ Bu örnek Esed'in sünnete olan bağlılığı ve bid'at ehline karşı sert tepkisini göstermesi açısından önemlidir.

Esed b. Furât sünnete ters görüş ve fikirlerle mücadele içindeydi. Onun eleştirdiği ve hatta görüşlerinden dolayı tekfir ettiği bir kişi olan Bişr el-Merisî'nin bir kitap yazdığı kendisine ulaşmıştı. Onun kitap yazdığını ve kitabın adını da “*Kitabu't-Tevhîd*” koyduğunu duyunca oldukça sinirlenen Esed şöyle demiştir: “*İnsanlar tevhîdi bilmiyorlar mıydı da Bişr o konuda kitap yazdı! Bu nübüvvet iddiasıdır.*”⁷⁰

Hilafet meselesi hakkında da görüş beyan eden Esed, Hz. Ali ile Hz. Ebû Bekir'in hilafeti konusundaki ihtilaflar hakkında kendisine sorulan soruya karşılık şu cevabı vermiştir: “*Biz bile bizim valilerimiz ve kadılarımızdan sonra kimin vali ve kadı olacağını tahmin ediyoruz. Hz. Peygamber'in ashabı hiç bilmezler mi? Onlar kimin halife olacağını biliyorlardı.*”⁷¹ Böylece Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin adaletsiz ve geçersiz olduğu görüşünü savunan Şia taraftarlarına da bir cevap vermiş oluyordu.

1.2.4.3. Tahsil Ettiği Diğer İlimler

Esed b. Furât Kıraat, Hadis ve Fıkıh yanında Tefsir alanında da hocalık yapacak kadar bilgi sahibiydi. Hocalarından biri olan Müseyyeb b. Şerîk'in tefsirini, kendisinden okumuştur. Kayrevan'a dönerken bu tefsiri de yanında götürmüş ve buradaki öğrencileriyle tefsir halkaları oluşturarak hocasının eserinden dersler vermiş, onlarla ayetlerin tefsirleri konusunda münazara yapmıştır. Böylece hadis ve fıkıh meclislerinde bulunduğu gibi tefsir meclislerinde de yer almıştır.⁷² Nitekim yukarıda sözü geçen kalamî tartışmaların bu tefsir meclislerinde vuku bulduğu bilinmektedir.

Ayetlerin tefsiri hakkında İmam Muhammed'in de fikrini sorarak münazara ettiği olmuştur. Ona ayetlerde Allah'ın kurban edilmek üzere İbrahim Peygamber'in hangi

⁶⁸ Kıyame, 75/23.

⁶⁹ Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 82; Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 474; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 265.

⁷⁰ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 264.

⁷¹ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 479.

⁷² Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 557.

oğlunu seçtiği konusundaki görüşünü sormuş, İmam Muhammed de kurban olarak seçilenin İsmail olduğu görüşünü daha kuvvetli bulduğunu söylemiştir.⁷³

Esed'in Tefsir ilmiyle münasebeti bilinse de Fıkıh ve Hadisteki otoritesi Tefsirdeki yerini gölgede bırakmış olmalıdır.

1.2.5. Siyasi Hayatı

Esed b. Furât sadece ilimle meşgul olan tek yönlü kişiliğe sahip bir insan olmamıştır. İlmî ve dinî duyarlılığı gereği müslüman halkın yararına işler yapmaktan geri kalmamış ve çeşitli devlet görevleriyle de meşgul olmuştur. Hayatının bu dönemi kadılıkla başlamış ve ailesinden gelen askerlik kültürünün de etkisiyle ordu komutanlığıyla devam etmiştir. Esed, gerek alim olarak, gerekse siyasî kimliğiyle hayatı boyunca aktif bir kişilik ortaya koymuştur.

1.2.5.1. Kayrevan Kadılığına Getirilmesi

Esed'in yaşadığı dönemde Afrika'da Ağlebî Devleti hüküm sürmekteydi. Ağlebî hükümdarı Ziyadetullah el-Ağlebî, ilmiyle meşhur olan Esed b. Furât'ı fark ederek h.203 veya 204 yılında Kayrevan kadılığına tayin etmiştir.⁷⁴ Esed kadılığa getirildiğinde, ondan önce kadılık yapan Ebû Muhriz el-Kinânî (ö.214/829) halen kadılık görevine devam etmekteydi. O zamana kadar aynı anda iki kadı görevlendirildiği görülmemiştir. Ebû Muhriz'in bu ortaklıktan rahatsız olduğu rivayet edilmektedir.⁷⁵ Esed'in ilim ve fıkıh bakımından Ebû Muhriz'den daha ileri olduğu, fakat Ebû Muhriz'in hükümlerinin daha isabetli olduğu bildirilmektedir.⁷⁶ Böyle düşünülmesinin sebebi Ebû Muhriz'in Malîkî mezhebine daha yakın fetvalar vermesi, bunun yanında Esed'in rey ile içtihad etmesi ve alışılmış olmadığından dolayı bu fetvaların halk tarafından kabul görmemesi olmalıdır. Yine de Esed, ilimdeki şöhreti Ziyadetullah'a ulaştıktan sonra hükümdar tarafından çok sevilmiş ve bütün işlerde ona danışılır olmuştur. Hükümdar ve halk nezdinde sözü dinlenen saygın bir kişi

⁷³ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 261.

⁷⁴ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 97; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II,19; İbnü'l-Hatib, *el-İhata*, I,423; Nübâhî, *Tarih*, s. 54; İbn Kurfûz, *el-Vefeyât*, s.165; Zirikli, *A'lam*, I, 291; Kays, *el-İrânîyyûn*, II, 116; Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye*, s. 450; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 77; Ebû Zehra, *Malik*, s. 238; Kallek, "Esed b. Furât", *DİA*, XI, 367; Kaya, "Malîkî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 523.

⁷⁵ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 269; İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 97.

⁷⁶ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 476.

haline gelmiştir.⁷⁷ Esed cesaretli ve ileri görüşlü bir alim olarak tanınmış ve kadılık yaptığı dönemde halk arasında da kitap ve sünnete göre hüküm vermiştir.⁷⁸

1.2.5.2. Ordu Komutanlığı Yapması

Esed b. Furât yaklaşık on yıl kadılık görevi yaptıktan sonra h. 212 yılında hükümdar Ziyadetullah kendisine, o sırada Sicilya adasındaki Romalılarla savaşmak üzere kurulan donanmanın komutanlığını vermiştir.⁷⁹ Esed kadılıktan azledilip ordu komutanlığına getirilmeyi hoş görmemiştir. Hükümdar Ziyadetullah Esed'e onu azletmediğini, aksine daha şerefliendirerek kadılığın yanında ordu komutanlığını da kendisine verdiğini söylemiş, kendisini daha fazla otorite ve güçle onurlandırdığını bildirmiştir.⁸⁰ Diğer bir rivayette Esed'in kendisinin hükümdara komutanlık yapmayı teklif ettiği zikredilse de, rivayetlerin geneline ters düştüğünden kabul edilebilir görünmemektedir.⁸¹

Esed b. Furât ilmî birikiminin yanında, babasının da bir asker olması dolayısıyla askerlikten uzak olmayan bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca cesaret ve ileri görüşlülüğünün hükümdarın dikkatini çekmiş olması ve onun askerî alanda da başarılı olacağını tahmin ederek bu alanda kendisinden faydalanmak istemesi mümkündür.

Gerçekten Esed, ilerlemiş yaşına rağmen bu görevde de önemli başarılar kazanmaktan geri kalmamıştır. Donanma komutanlığına gelir gelmez donanmasıyla Sicilya adasını kuşatmış ve Romalılarla savaşmıştır. Onunla birlikte Arap, Berberî, Endülüslü ve ilim adamlarından oluşan Afrika eşrafı da sefere çıkmıştır.⁸² İlk olarak Sicilya sahilindeki Mâzere şehrini kuşatmış, bu kuşatma zaferle sonuçlanmış ve Esed'in kumandasında Sicilya adasında müslümanlar tarafından ilk fetih gerçekleşmiştir.⁸³

⁷⁷ Kays, *el-Îrâniyyûn*, II, 116.

⁷⁸ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255.

⁷⁹ Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 333; Seâlibî, *Tarih-u şimâl-i İfrikîyye*, s. 221; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 79; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Kallek, "Esed b. Furât", *DÎA*, XI, 367.

⁸⁰ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 477; Zehebî, *Siye-ru a'lâm*, X, 228; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* s.165; Zirikli, *A'lâm*, I, s. 291; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 79.

⁸¹ İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 106.

⁸² İbn İzârî, *Beyânü'l-muğrib*, I, 106.

⁸³ Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 25; İbn Haldun, *el-İber*, IV,198; Zirikli, *A'lâm*, I, 291; Makkârî, *Nefhu't-tîb*, III, 162; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 334; Kallek, "Esed b. Furât", *DÎA*, XI, 367.

1.2.6. Ölümü

Komutanlığı döneminde yaşı yetmiş bire ulaşmış olan Esed b. Furât, Sicilya adasındaki bazı şehirleri fethettikten sonra burada bir mescit yaptırmış⁸⁴ ve h.213 yılında Sirakuza (Siracusa)⁸⁵ şehrine yönelmiştir. Sirakuza muhasarasının onuncu ayında vefat etmiştir.⁸⁶ Ölüm tarihi h.213 yılı Rebiülevvel ayı, miladî 828 yılı olarak bilinmektedir.⁸⁷ Bazı kaynaklar ölüm tarihini h.214, bazıları da h.217 olarak vermişlerdir.⁸⁸

Tarihçilerden bazıları muhasara sırasında savaşırken aldığı yaradan dolayı vefat ettiğini nakletmiştir.⁸⁹ Diğer rivayetlere göre ise bu kuşatma sırasında askerler arasında veba hastalığı salgın haline gelmiş ve Esed b. Furât da bu hastalığa yakalandığı için Sirakuza yakınlarında vefat etmiştir.⁹⁰ İbn Haldun, Esed b. Furât'ın Sicilya'daki Kasrıyâne şehrine defnedildiğini kaydeder.⁹¹

1. 3. İlmî ve Ahlakî Kişiliği

Esed b. Furât çevresinde ilmi ve dindarlığıyla meşhur olmuştur. Çocukluğundan itibaren ilmi seven ve öğrenmek için seyahatler yapıp birçok zorluğa katlanan bir alimdir. İlim seyahatinin gerekli olduğu konusunda şöyle demiştir: “*Biz ilim yolunda çok deve mahmuzladık, çok şehirler gezdik, birçok alimle karşılaştık. Başkaları ise ilmi baba ocağında, annelerinin dizi dibinde öğrendiler ve şimdi de bize ulaşmak*

⁸⁴ Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 26; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 156; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 559.

⁸⁵ Sirakuza'yı Saragossa ile karıştıranlar olmuştur. Bu ikisi farklı şehirlerdir ‘Saragossa’ olarak bilinen şehir İspanya'nın kuzeyinde bulunan bir Endülüs şehridir. Bu şehrin günümüzdeki adı Zaragoza'dır. Sirakuza (Siracusa) ise Sicilya'nın kuzeydoğusunda yer alan, Sicilyanın en büyük şehridir. Bilgi için bk. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 81.

⁸⁶ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 477; Makkârî, *Nefhu't-tîb*, III,162.

⁸⁷ İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, s. 454; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 25; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 423; Nübâhî, *Tarih*, s. 54; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*, s.165; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, s. 60; İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, I, 74; Nedve, s.115; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 80; Ebû Zehra, *Malik*, s. 238; Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, 367.

⁸⁸ Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 83; Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 480; Mahfûz, *Terâcim*, IV, s. 23; Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, 366.

⁸⁹ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 255; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 25; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* s.165; Seâlibî, *Tarih-u şimâl-i ifrikiyye*, s. 221; Zirikli, *A'lâm*, I, 291; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 80; Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, 367.

⁹⁰ İbn Haldun, *El-İber*, IV, 199; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât* s.165; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 228; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VI, 335; Hudaî, *İslam hukuku tarihi*, s.251; Kays, *el-İrâniyyûn*, II, 114; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 156; Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye*, s. 466.

⁹¹ İbn Haldun, *el-İber*, IV,199.

istiyorlar.”⁹² İlim yolunda azimli ve hırslı olan Esed, genç yaşta ilim tahsil etmek için uzak şehirlere gitmiştir. Memleketinden ve ailesinden uzakta uzun yıllar geçirmiş, nafakası tükenmesine rağmen ilim öğrenmeye devam etmiştir. İhtiyacı olmasına rağmen zenginlerden ve devrin mevki sahibi kişilerinden de yardım beklememiştir.⁹³

Doğumundan önce annesinin gördüğü bir rüya onun ileride ilimde yüksek bir yere sahip olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Rüyaı Esed kendi diliyle şöyle anlatmaktadır: “Annem rüyasında benim sırtımda ot bittiğini ve bu otları otlamaları için hayvanlara uzattığını görmüş ve rüyasını tabir ettirdiğinde: “*Bu çocuk ilim sahibi olacak ve insanlar ondan istifade edecek*” diyerek yorumda bulunmuşlar.”⁹⁴

Dini konusunda hassas, verâ ve takvâ sahibi olarak bilinmekteydi. Sünnete bağlılığıyla tanınmış ve dinde bid’at çıkarana karşı çok sert tavır göstermiştir.⁹⁵ Doğru olduğunu düşündüğü konuda kimseden çekinmemiş, kendi fikrini söylemeye devam etmiştir. Bir kişiyle arasının açık olması onun haktan ayrılmasına sebep olmamıştır. Nitekim birlikte kadılık görevi yaptıkları sıralarda Ebû Muhriz’le aralarında bazı olumsuz olaylar geçmesine rağmen haklı olduğu konularda onunla aynı görüşü paylaştığını söylemekten çekinmemiştir.⁹⁶

Kişilik özelliklerinden biri de cesur ve açık sözlü olmasıydı.⁹⁷ Yaşadığı devirdeki siyasi çalkantılar ve kendisinin yöneticilerle devamlı ilişki içinde olması göz önüne alınca, bu özellikler kendisi için tehlikeli olsa da kişiliğinden ödün vermemiştir. Hayatından bir örnekle bu daha iyi anlaşılabilir: İmran b. Mücahid Kayrevan’ı aldığı Esed’e huzura gelmesi için haber gönderir. Fakat Esed huzura çıkmayı istemediği için hasta olduğunu söyleyerek reddeder. İmran tekrar haber göndererek gelmezse zorla getireceğini söyleyince Esed: “*Benim katili de maktulü de cehenneme koyan bir dinim var*” sözüyle karşılık verir. Hükümdar Esed’in bu cesareti ve cevabı karşısında isteğinden vazgeçer.⁹⁸ Cesareti ve haksızlığa tahammül edememesi,

⁹² Mâliki, *Riyâzü ’n-nüfûs*, I, 267; Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II,18; Hüseyin, *Tunus ve câmiu’z-zeytûne*, s. 76.

⁹³ Mâliki, *Riyâzü ’n-nüfûs*, I, 260.

⁹⁴ Mâliki, *Riyâzü ’n-nüfûs*, I, 255; Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II, 4.

⁹⁵ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 476,479; Mâliki, *Riyâzü ’n-nüfûs*, I, 264-265.

⁹⁶ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 479.

⁹⁷ Tâlibî, *ed-Devletü’l-Ağlebîyye*, s. 205.

⁹⁸ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 479.

kendisinin anlattığı şu olayda görülebilir: “Irak’tan Mısır’a geldiğimde Eşheb’e gittim. Huysuz birisiydi ama ilim sahibiydi. Bir gün Ebû Hanife hakkında ileri geri konuştu ve aynısını İmam Malik için de söyledi. Yerimden fırladım ve ona “Ey Eşheb!” diye bağırdım. Bunu der demez talebeleri beni tutup oturtular ve ne diyeceğimi sordular. Ben de dedim ki: “ Şunu demek istiyorum: Eşheb! Senin o alimler karşısındaki durumun; iki denizin arasına bevleden, sonra bevli köpürünce ‘Bu da üçüncü denizdir’ diyen adamın durumuna benziyor.” Sonra onun meclisine gitmeyi terk ettim. İbnü’l-Kasım bana göre ondan daha hayırlı ve takvalıydı.”⁹⁹ Bu olay aynı zamanda Esed’in hocalarına olan sevgi, saygı ve bağlılığını da göstermektedir. Buna benzer bir olay da kadılığı zamanında meydana gelmiştir. Afrika’nın tanınmış hocalarından birini, hocası olan İbnü’l-Kasım hakkında olumsuz konuştuğu için dövdüğü nakledilmektedir.¹⁰⁰

Kadılık yaptığı dönemde kitaba ve sünnete bağlı hüküm vermesiyle dikkati çekmiştir. Zekasının fark edilmesiyle hükümdarın yanında da önemli bir yere sahip olmuştur. Bu zeka siyasette de kendisini göstermiştir. Sicilya seferi sırasındaki şu tavrı buna bir örnektir: Ağlebî hükümdarı Ziyadetullah ile Sicilyalılar arasında bir barış anlaşması yapılmıştı. Buna göre Sicilyadaki Romalılar ellerinde müslüman askerleri tutamayacaktı. Fakat Sicilyalıların elinde müslüman esirlerin olduğu duyulmuştu. Hükümdar bunun üzerine ulemayı topladı ve ne yapılması gerektiğini sordu. Kadı Ebû Muhriz acele edilmemesi gerektiğini, kesin bilgi almanın gerekli olduğunu söyledi. Fakat Esed, elçilerine sorup ona göre hareket edilebileceği şeklinde görüş bildirdi. Sonuçta elçiler çağırıldı ve esirler hakkında bilgi istendi. Elçiler ellerinde esirlerin bulunduğunu ve geri vermeyi kabul etmediklerini iletince, Esed bu durumda “*فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكُمُ أَعْمَالِكُمْ* Üstün durumda iken gevşeyip barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. O amellerinizi asla eksiltmeyecektir.”¹⁰¹ “mealindeki ayet-i kerimeyi okuyarak cevap verdi ve Allah’ın ayetine göre güçlü olduğumuz halde savaştan geri duramayız diyerek fikrini açıkladı. Bunun üzerine Ziyadetullah bu görüşe katılarak gazayı emretti ve Esed’i de bu

⁹⁹ Kadı İyaz, *Tertibu’l-medârik*, II, 480; Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II, 12.

¹⁰⁰ Kadı İyaz, *Tertibu’l-medârik*, II, 476; Mâlikî, *Riyâzü’n-nüfus*, I, 264.

¹⁰¹ Muhammed 47/35.

donanmaya kumandan tayin etti.¹⁰² Cesareti ve atılganlığı komutanlığı sırasında savaşta da kendisini göstermiştir. Sefer sırasında ordusunu teşvik ederek cesaretlendirmiş ve kendi askeri elli bin kişi olmasına rağmen yüz bin düşman askeriyle savaşıp zaferler kazanmıştır. Savaş sırasında onu görenler, elinde sancakla Yasin suresini okuyarak ordusunu hücumla kaldırdığını ve zafer kazandığını nakletmişlerdir.¹⁰³

Nakledilen rivayetlerden, elde ettiği ilim hususunda kendine güvenen ve bu konuda tevazu göstermeyen bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: “*Vay bana! Ben ölürsem büyük bir ilim benimle birlikte kabre girecek.*” Yine kendi dilinden anlattığına göre İbn Ğanim¹⁰⁴ onunla ilim istişare etmek için yanına gelirdi ve derdi ki: “*Bu şehirde bu gençten başkasıyla istişare etmeyi sevmiyorum.*” Esed onun kapısına gelip kapıyı çaldığında İbn Ğanim: “*Kim o?*” deyince Esed: “*Fakîh Esed!*” derdi. İbn Ğanim: “*Doğru söyledin*” diye karşılık verirdi.¹⁰⁵

Muhammed Hıdır Hüseyin tarafından Esed hakkında kullanılan şu cümle gerçekten de onun hayatını ve kişiliğini en güzel şekilde özetlemektedir: “*Esed salih bir alim olarak yaşadı ve fatih bir komutan olarak öldü.*”¹⁰⁶

¹⁰² Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 476; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 21; Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye*, 450-451.

¹⁰³ Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 23; Nübâhî, *Tarih*, s. 54; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 228; Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye*, s. 460.

¹⁰⁴ İbn Ğanim el-Kadî, Malikî Mezhebi'nin Kayrevan'da ilk yayılışında katkısı olan, 787-806 yılları arasında yirmi yıl kadar İfrikiyye kadılığı yapan meşhur bir Malikî fakihidir.

¹⁰⁵ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 475; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 77.

¹⁰⁶ Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 81.

BÖLÜM 2: ESED B. FURÂT'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Esed b. Furât hadisçiliğinden çok fıkıh alanında tanınmış bir alimdir. Fakat Medine ehlinde olan ve Fıkıh ve Hadis olmak üzere kendisinde iki ilmi birden toplayan İmam Malik gibi bir hocanın öğrencisi olduğu düşünülürse, Esed'in Hadis'te de zamanının önemli isimlerinden biri olduğu tahmin edilebilir. İlim tahsiline Kıraat ilminden sonra hadisle başlamış, tahsili boyunca hadisten uzaklaşmamış, çok sayıda hadis dinlemiş ve yazmıştır. Yaşadığı dönemin henüz hicrî ikinci ve üçüncü asra, yani hadis tarihinde tedvin ve tasnif dönemi diye bilinen döneme rastlamasının ve ilim seyahatleriyle birçok şehre, özellikle o dönemde ilmin ve hadisin merkezi olan Medine, Irak ve Mısır gibi şehirlere ulaşmasının ilmî kişiliğine katkısı büyüktür. Bu şehirlerde birçok kıymetli hocayla karşılaşma ve onlardan ders alma imkanına sahip olmuştur. Kendisinin de ilme ve hadise olan düşkünlüğü ve kabiliyeti, tahsilini en iyi şekilde gerçekleştirmesini sağlamıştır. Tahsili bittikten sonra ilimden kopmamış, memleketine dönüp birçok öğrenci yetiştirerek faydalı olmaya çalışmıştır.

2.1. Hocaları

2.1.1. İmam Malik (93/712 - 179/798)

İmam Malik 93/712 yılında Medine'de doğmuştur. Etbau't-tabiîn'dendir. İlimle uğraşan bir aileye mensuptu. Dedesi Malik tabiûn'un büyüklerindendir. İmam Malik küçük yaştan itibaren ilimle uğraşmaya başlamıştır. Zekası ve gayreti sebebiyle yirmili yaşlarda fetva vermeye başlamıştır. Hadiste en büyük hocası İbn Şihâb ez-Zührî'dir. Hocalarının üç yüzü tabiîn, altı yüzü etbau't-tabiîn'den olmak üzere dokuz yüze ulaştığı bilinmektedir. Öğrencileri ise bine yakın sayıdadır. Esed b. Furat'ın da hocası olan İbn Kasım, Malik'in en önemli öğrencilerinden biridir. Eşheb ve İbn Vehb de meşhur öğrencilerindendir.¹⁰⁷

Malik, hadis rivayetindeki titizliğiyle meşhurdur. Esere ve hadise olan bağlılığı bu titizliğinin en büyük sebebidir. Hadis otoritelerince 'hafız', 'huccet', 'imam' ve 'emiru'l-mü'minin fi'l-hadis' gibi vasıf ve unvanlarla anılmıştır.

¹⁰⁷ İmâm Mâlik'in hayatı için bk. Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, VIII, 48-135; İbn Hacer, *Tehzîb*, X, 5-9.

Mescid-i Nebevî'deki ders halkalarıyla üne kavuşan Malik, hadis tarihinde de “*el-Muvatta*” ile ilk tasnif çalışması yapanlar arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Malik 179/795 yılında seksen beş yaşlarındayken Medine’de vefat etmiştir.

İmam Mâlik’in öğrencilerinden ve aynı zamanda Esed’in de hocalarından olan İbn Ziyad ve İbn Ğanim, onun mezhebinin Afrika’da yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Esed b. Furât da Mâlik’in öğrencisi olma şerefine ulaşmış ve Malikî mezhebinin tedvîninde kaleme alınan ilk eserlerden birisi olan “*el-Esediyye*” adlı eserin müellifi olmasıyla önem kazanmıştır.

Esed ilim rihlesine ilk olarak h.172 yılında otuz yaşında iken Medine’ye giderek başlamıştır. Daha önce Ali b. Ziyad’dan okuduğu *Muvatta*’ı bir kez de İmam Malik’ten almak ve buradaki diğer hocalarla da görüşebilmek için Medine’ye doğru yola çıkmıştır. Medine’ye gittiğinde ilk olarak İmam Malik’in derslerine katılmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Malik’in ders yapma usulü, kendisini dinlemek isteyenleri şehirlere göre ayırarak sırayla almak şeklindeydi. Medinelileri ilk sırada derse alıyor, onlar çıkınca Mısırlılarla ders okuyordu. En sonunda ise diğer şehirlerden gelenler içeri alınıyordu. Esed bu son grupta birlikte meclise katılmaya başlamıştı. Bu şekilde derslere devam ettiği sırada, İmam Malik Esed’in ilme olan aşırı ilgi ve zekasını farkederek onu da Mısırlılarla birlikte içeri almıştır. Esed’in ilim yolunda karşısına çıkan birçok güçlüğe katlanarak bu derslere devam etmesi, İmam Malik’in takdirini kazanmasına ve ona daha fazla yakınlık göstermesine sebep olmuştur. O kadar ki; Esed hocasına daha fazla soru sorma konusunda bu yakınlıktan cesaret almıştır. Hatta hocalarından çekinerek soru soramayan arkadaşları bu soruları Esed’e havale ediyorlardı.¹⁰⁹ Esed’in daha sonra Mısır’da uzun süre görüşeceği İbnü’l-Kasım ile tanışması bu meclislerde olmuştur.

Ders meclisleri bu şekilde devam ederken, Esed arkadaşları tarafından hocalarına sorması için kendisine verilen soruların yanında; kendi bilgi aşkını doyurabilmek için de İmam Malik’e oldukça fazla soru sormaya başlamıştı. Malik’in kendisine ayırdığı

¹⁰⁸ Ebu’l-Arab, *Tabakât*, s. 81; İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454; Kadı İyaz, *Tertibu’l-medârik*, II, 466; İbn Ferhûn, *Ed-Dibâcü’l-müzehheb*, s. 98; Zehebî, *Siyer-u a’lâm*, X, 225; İbnü’l-Gazzî, *Dîvânü’l-İslâm*, I, 37; Mahfuz, *Terâcim*, IV, s.18; Şevât, *Medresetü’l-hadis*, II, 551; Düsûkî, *İmam Şeybânî*, s.125; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237.

¹⁰⁹ Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II, 6; Hüseyin, *Tunus ve câmiu’z-zeytûne*, s. 74.

zaman ona yetmiyor, daha fazlasını istiyordu. *Muvatta'*ı dinlemeyi tamamlayınca hocasından farklı konular hakkındaki görüşlerini de sormaya başladı. İmam Malik ise ilmî prensibi ve sünnete olan bağlılığı ve dikkati gereği fazla rivayetten kaçınır, sorulan sorulara ise uzun süre düşünüp emin olduktan sonra cevap verirdi. Emin olmadığı konular hakkında görüş belirtmez, özellikle farazî konularla ilgili sorulara cevap vermezdi. İmam Malik öğrencisinin çokluğundan ve meşguliyetinin fazla oluşundan dolayı, Mağrib'den gelen bu öğrencisinin aşırı ilgi ve merakına karşılık, ona istediği kadar vakit ayıramazdı. Ayrıca Esed'in sayısı gittikçe artan sorularına cevap vermek Malik'in usulüne ters düştüğünden, ona Irak'a gitmesini tavsiye etti.¹¹⁰

İmam Malik, öğrencisinin ilim konusundaki sabırsızlığını ve hırsını anlamış, yeni fikhî meselelere olan merakından dolayı da, onun bu istediklerini ehl-i reyin merkezi olan Irak'ta bulabileceğini düşünmüş olmalıdır. Esed de sorularına burada cevap bulamadığından dolayı, Medine'de daha fazla kalırsa zaman kaybedeceğinden korkmuş ve hocasının tavsiyesine uyarak Irak'a gitmeye karar vermiştir.¹¹¹ Bu kararından sonra kendisiyle birlikte Irak'a gitmek isteyen Hâris b. Esed ve Gâlib Suhrî isimli iki arkadaşıyla birlikte vedalaşmak için hocalarının yanına çıkıp ondan tavsiye istediklerinde, Malik Esed'in arkadaşlarına bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra, Esed'e dönerek şöyle demiştir: “*Sana takvâyı, Kur'an'ı ve ümmete nasihat etmeni tavsiye ediyorum.*” Esed'in arkadaşları bu sözlerden hocalarının onu kendilerinden daha kıymetli bulduğunu farketmiş ve Malik'in yanından ayrıldıklarında bunu kendisine de söylemişlerdir.¹¹²

İmam Malik'in bu sözleri Esed'i gerçekten de diğerlerinden farklı gördüğünü ortaya koymaktadır. Onu diğerlerinden ayıran zekası, ilim hırsı hocasının da gözünden kaçmamıştır. Esed'in gelecekte önemli bir görev alacağını tahmin etmiş olmalıdır ki bu görevde kendisine ve ümmete fayda sağlayacak tavsiyelerde bulunmuştur. Medine'den ayrılırken İbnü'l-Kasım'a veda etmeye gittiğinde o da kendisine bu ilmi

¹¹⁰ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 466; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 257; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 5; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 551; Düsûkî, *İmam Şeybânî*, s.125; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 74.

¹¹¹ Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 6.

¹¹² Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 466; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 257; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 5; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 74.

yaymasını tavsiye etmiştir.¹¹³ Bundan anlaşılan odur ki Esed'in kaabiliyeti sadece hocası tarafından değil, çevresindeki diğer insanlar tarafından da farkedilmiş ve ona ilmî sorumluluğu hatırlatılmak istenmiştir. Medine'den ayrılmasıyla Malik'le olan hoca- talebe ilişkisi sona ermiştir. Irak'a gidiş tarihi olarak h.172 yılı zikredilmiştir.¹¹⁴ Bu tarih Medine'ye gelişiyle aynı seneye rastladığına göre İmam Malik'le bir yıl kadar kısa bir süre görüştüğü ortaya çıkmaktadır. Bir rivayete göre Esed İmam Malik'le görüşmemiş, ondan hadis almamıştır. Hatta Esed'den “*Malik'ten ders almayı kaçırdıysam da öğrencilerinden ders almayı kaçırmadım.*” sözünü rivayet ederler. Fakat bu doğru bir haber değildir. Çünkü Esed'in Malik'ten hadis dinlediği meşhur ve sahihtir. Kadı İyaz'a göre doğru olan, bu meşhur haberin, aksini iddia edenlere ulaşmamış olmasıdır.¹¹⁵

2.1.2. İmam Ebû Yusuf (113/731 - 182/800)

Hanefî mezhebinin Ebû Hanife'den sonraki iki önemli isminden biri olan Ebû Yusuf, 113/731 yılında Kûfe'de doğdu. Birçok sıkıntı içinde ilim tahsil etti. İlk olarak Hadis ilmiyle meşgul oldu. Ebû Yusuf'un bu alanda en büyük hocası Husayn b. Abdurrahman'dır. Ebû Yusuf daha sonra fıkha yöneldi. Önce Ebû Leyla'dan, daha sonra ise Ebû Hanife'den ders aldı. Ebû Hanife'nin ders halkasına hocasının vefatına kadar on yedi yıl devam etti. Daha sonra kadılık görevine getirildi ve tarihte ilk kâdî'l-kudât oldu. Bağdat'ta h.182 tarihinde vefat etti.¹¹⁶

Ebû Yusuf üstün bir zekaya ve güçlü bir hafızaya sahipti. Elli altmış hadisi bir defa dinlemekle yanlışsız olarak ezberlediği rivayet edilmiştir. Hadis ilmindeki derinliği sebebiyle hadis otoriteleri tarafından takdir gören Ebû Yusuf, ehl-i rey içinde hadis alınabilen en güvenilir kişi olarak tanınmıştır. Aynı zamanda eserleri arasındaki *Kitâbü'l-Âsar*, oğlu Yusuf'un babası yoluyla Ebû Hanife'den rivayet ettiği bazı hadisleri ve fikhî görüşleri içermesi sebebiyle Ebû Hanife'nin müsnedi mahiyetindedir.

¹¹³ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfus*, I, 257.

¹¹⁴ Kays, *el-İrâniyyûn*, II, 115.

¹¹⁵ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 469.

¹¹⁶ Ebû Yusuf'un hayatı için bk. Zehebi, *Siyer-u a'lâm*, VIII, 535-539; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-Zeheb*, I, 298-300.

Ebû Yusuf, Esed'le Irak'ta tanışmıştır. Esed Medine'den Irak'a geldiğinde ilk olarak Ebû Yusuf'un ilim meclisine katılmıştır. Esed Irak'ta Ebû Hanife'nin öğrencilerinin ilim meclisine dahil olmasını şöyle anlatmıştır:

“Kûfe'ye vardığımda Ebû Yusuf'un ders halkasına gittim. Onun yanında bir genç vardı. İmam Ebû Yusuf oturuyor ve yanındaki gence bir konu yazdırıyordu. Konu bitince “Keşke İmam Malik'in bu konuda ne dediğini bilseydik.” dedi. Ben de ayağa kalkıp İmam Malik'in görüşünü söyledim. Bana şöyle bir baktı. İkinci ve üçüncü gün de bu böyle devam etti. Üçüncü günün sonunda diğer öğrenciler ayrıldıktan sonra beni yanına çağırdı ve nereden geldiğimi sordu. Ben de durumumu anlattım. Burada ne aradığımı sorunca, Allah'tan bana faydalı olacak bir şey istediğimi söyledim. O da beni yanındaki gence emanet etti ve ona benimle ilgilenmesini söyledi. O genç İmam Muhammed idi.”¹¹⁷

Esed'in diğer öğrencilerden en önemli farkı, İmam Malik'ten ders almış olarak Kûfe'ye gelmesiydi. Bu özellik Ebû Yusuf'un onu farketmesini ve ilim alma konusunda öncelik tanınmasını sağlamıştır. Bu şekilde Esed Ebû Yusuf'un öğrencisi olma şansını elde etmiştir. Fakat buradaki asıl hocası, Ebû Yusuf'un kendisini emanet ettiği İmam Muhammed olmuştur. Yine de Irak'ta kaldığı birkaç yıl içinde Ebû Yusuf'la sık sık görüşmüş, İmam Muhammed'le birlikte onun ders halkasında bulunmuştur. İmam Ebû Yusuf'la ilişkisi sadece onun öğrencisi olmakla sınırlı kalmamış, ona *Muvatta*'ı okumuştur. Böylece diğer öğrencilerinden farklı olarak aynı zamanda onun hocası da sayılmaktadır.¹¹⁸

2.1.3. İmam Muhammed (132/750 - 189/806)

Ebû Hanife'nin önde gelen talebelerinden biri olan İmam Muhammed eş-Şeybânî, h.132 yılında Vâsıt'ta dünyaya gelmiştir. Kûfe'de yetişmiş ve tahsilini tamamlamıştır. Daha sonra Bağdat'a gitmiş ve Harun Reşid döneminde Rakka kadılığı yapmıştır. Ebû Hanife'nin vefatında on sekiz yaşlarında olan İmam Muhammed daha çok Ebû Yusuf'tan ders okumuştur. İmam Malik'ten üç yıl kadar ders okuyarak onun

¹¹⁷ Mahfuz, *Terâcim*, IV, 18; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 257.

¹¹⁸ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; İbn Ferhûn, *Dibâcu'l-müzheb*, s.98; Zehebî, *Siyer-u a'lam*, X, 225; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 551; Hudarî, *İslam hukuku tarihi*, s.251; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237.

*Muvatta'*ını sema' ve rivayet etmiştir. Öğrencilerinden olan İmam Şaffi, ondan çok istifade ettiğini ve ondan aldığı bilgilerle birçok eser yazdığını söylemiştir. İmam Muhammed h.189 yılında Rey şehrinde vefat etmiştir.¹¹⁹

İmam Muhammed'in önemli öğrencilerinden biri, ondan uzun zaman ders almış olan Esed b. Furât'tır. Esed Irak'a geldiğinde Ebû Yusuf'un meclisinde İmam Muhammed'le tanışmış ve Ebû Yusuf Esed'i ona emanet etmiş, ilgilenmesini istemiştir. İmam Muhammed, Mağribden gelen ve ilme düşkünlüğü her halinden belli olan bu öğrencisini alıp evine götürmüş ve bundan sonra onunla yakından ilgilenmiştir.

Esed gündüzleri diğer öğrencileriyle birlikte hocasının derslerine devam etmiş ve ondan istifade etmiştir. Bir süre sonra derslerde dinleyip yazdıkları ona yeterli gelmemiş ve kısa sürede daha fazla hadis öğrenmek istediğini hocasına bildirmiştir. Esed'in bu aceleciliğinde uzak bir memleketten gelmiş olması ve nafakasının kendisine uzun süre yetmeyeceğini düşünmesi de etkili olmuştur. İmam Muhammed öğrencisinin bu isteği karşısında onunla daha fazla ders yapmayı kabul etmiştir. Gündüzleri Iraklılarla ders yapan İmam Muhammed, Esed'e gece de kendisiyle birlikte kalmasını ve birlikte ders yapmayı teklif etmiştir. Gündüz derslerine devam eden Esed, geceleri de hocasının evinde kalmaya başlamış ve istediklerini ondan dinleme imkânı bulmuştur.¹²⁰ Esed bu süreyi kendi diliyle şöyle anlatmıştır: “*İmam Muhammed'in yanında kalmaya başladım. Evinin altındaki avluda kalırdım. O da üst katta otururdu. Geceleri benim yanına inerdi. Önünde su dolu bir bardak olurdu. Kıraate başlardık. Gece ilerlediğinde benim uyukladığımı görünce eline biraz su alıp yüzüme serperdi ve ben kendime gelirdim. Bu böyle devam etti.*”¹²¹

İmam Muhammed'le Esed'in yaşadığı bu olay, bir hocanın öğrenci yetiştirmek için yaptığı fedakarlığı ve öğrencisinin de ilim aşkının büyüklüğünü gösteren bir örnek olması bakımından önemlidir. Zamanla bu dersler de kendisine yetmeyen Esed, hocasıyla tekrar konuşarak, nafakası tükenmek üzere olduğu halde hala istediği

¹¹⁹ İmam Muhammed'in hayatı hakkında bk. Zehebi, *Siyer-u a'lâm*, IX, 134-136; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 321.

¹²⁰ Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, 366.

¹²¹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 467; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 8; Mahfuz, *Terâcim*, IV, 18; Düsûkî, *İmam Şeybânî*, s.125; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 554; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 74.

şeyleri öğrenemediğini söyler. Daha önce İmam Malik’le aralarındaki diyalogdan anlaşıldığına göre, burada da Esed’in istediği ilim bazı fikhî meseleler hakkındadır. İmam Muhammed’den hadis yazmayı tamamlamış fakat fıkıh alanında istediği bilgileri henüz elde edememiştir. İmam Muhammed Esed’in bu isteğini de olumlu karşılamış ve Esed’e “*Sen istediğin konuları bana sor, ben onları kendi kavmimin usûlune göre sana anlatayım.*” cevabını vermiştir.¹²² Bu konuşmadan sonra dersler Esed’in istediği şekilde devam etmiştir. Esed yanında bulunan Medine’de yazdığı konuları hocasına okuyor ve İmam Muhammed’in söylediklerini kaydediyordu. Bu dersler de uzun süre devam ettikten sonra, Esed Hanefî yöntemini ve mezhep görüşlerini öğrenmiş oldu. Zamanla Esed’in ilmi o hale geldi ki, artık ilim meclislerinde hocasıyla konular hakkında münazara edebiliyor ve kendi görüşünü tartışmaya açıyordu.

Esed geceleri Medine ve Iraklıların görüşlerini kıyaslayarak konuları kaydediyor, sabah olunca İmam Muhammed’e gidip bazı konular hakkındaki görüşünü alıyordu. Bazen ihtilafa düştükleri konular oluyor, bunları tartışarak bir sonuca ulaşıyorlardı. Hatta bazen İmam Muhammed Esed’in görüşünü daha doğru bulup onun fikrine katılıyordu.¹²³ İmam Muhammed öğrencisini bu münazaralardaki hali, eğitimi ve hadisçiliğinin derinliği konularında beğenir ve överdi.¹²⁴ Ebû Yusuf gibi onun da Esed’den *Muvatta*’ı dinlediği rivayet edilmiştir.¹²⁵ Yani Ebû Yusuf gibi, Esed’in hem hocası hem öğrencisi olmuştur.¹²⁶ H.172 yılında Irak’a gelip derslere katıldığı ve Irak’tan ayrılış tarihinin de h.179¹²⁷ olduğu bilindiğine göre, Esed İmam Muhammed’le yedi yıl görüşmüş ve ondan ders almıştır. Bu süre içinde İmam Muhammed’in Esed’e birçok ihsan ve iyilikte bulunduğu bilinmektedir. Hatta ilk dönemlerde hocasının evinde kalması ve gece gündüz onunla birlikte olması dikkate değerdir. Bu süre içinde İmam Muhammed Esed’e hacc yapmak için birlikte Mekke’ye gitmeyi teklif etmiştir. Esed ilim meclislerinde kalmayı ve daha fazla şey

¹²² Mâlikî, *Riyâzü’-n-nüfûs*, I, 257; Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II,7.

¹²³ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 469.

¹²⁴ Mâlikî, *Riyâzü’-n-nüfûs*, I, 225.

¹²⁵ İmam Muhammed’in Malik’in yanında üç yıl ders gördüğü ve *Muvatta*’ını sema’ ettiği bilindiğine göre Esed’den niçin tekrar dinlediği merak konusudur. Bunun sebebinin, Esed kendisinden sonra Malik’le görüştüğünden dolayı, Esed’den *Muvatta*’ın son halini öğrenmek istemesi olduğu düşünülebilir.

¹²⁶ Şevat, *Medresetü’l-hadis*, II, 554.

¹²⁷ Şevat, *Medresetü’l-hadis*, II, 551.

öğrenmeyi tercih etse de, yolda hocasından ilim almaya devam edeceği sözüyle bu yolculuğa çıkmayı kabul etmiştir. Yolda hocasına sorular sormaya devam eden Esed, İmam Muhammed'in namazla meşgul olduğu zamanlarda kendisine cevap vermemesi üzerine ona sitem ederek kendisiyle meşgul olmasını istemiştir. Bunun üzerine İmam Muhammed Esed'le daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.¹²⁸ Esed'in ilim alma konusundaki iştiyakı ve aceleciliği burada da kendisini göstermektedir.

Esed b. Furât İmam Muhammed'in öğrencisi olduğu zaman içinde, hocasının maddi olarak da birçok yardımını görmüştür. İmam Muhammed Esed'i yolcular için dağıtılan sudan içerken görünce onun ilim için yolculuk eden bir garib olduğunu anlamış ve yardımcısıyla öğrencisine seksen dinar göndermiş ve bu parayla ihtiyaçlarını karşılamasını söylemiştir.¹²⁹ Sonraki yıllarda Esed'in nafakası tekrar tükendiğinde de hocasından yardım istemiştir. İmam Muhammed Esed'in durumunu zamanın valisine iletmiş, vali Esed'i çağırarak ona on bin dirhem vermiştir. İmam Muhammed Esed'e bu parayla memleketine dönmesini tavsiye etmiş ve yardım gördüğü bir memlekette kalırsa buradakilerin hizmetçisi olabileceği uyarısında bulunmuştur. Bir ilim adamı için doğru olmayacak bu duruma düşmemesi için orada kalmamasını tavsiye etmiştir.¹³⁰

Esed hocasının tavsiyesine uyarak memleketine dönmeye karar vermişti. Birgün hocasının meclisinde iken İmam Malik'in vefat haberi İmam Muhammed'e ulaştı. Bütün Irak gibi, İmam Muhammed ve Esed de büyük bir üzüntüye boğuldu. İmam Muhammed'in de Malik için övgü dolu sözler söylemesi, Esed'in pişmanlık duymasına neden olmuştur. Hadiste zamanının en büyük hocalarından biri olan İmam Mâlik'i bırakıp yanından ayrıldığı için çok üzülen Esed memleketine gitmekten vazgeçmiş, kaçırdığı fırsatı biraz olsun telafi edebilmek için İmam Malik'in öğrencilerinin bulunduğu Mısır'a gitmeye karar vermiştir.¹³¹

¹²⁸ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 468; Mahfuz, *Terâcim*, IV, 19.

¹²⁹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 467; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 228; Mahfuz, *Terâcim*, IV, 18; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 8 .

¹³⁰ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 467; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 260; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 9; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 225; Mahfuz, *Terâcim*, IV, 17.

¹³¹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 468; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 258; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 5; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 552.

2.2. Diğer Hadis Hocaları

Döneminin çok önemli alimlerinden ders almış olan Esed b. Furât'ın diğer hocalarından bazıları şunlardır:

Ali b. Ziyad et-Tunisî (ö.179/795):

Esed b. Furât'ın ilk hocası olan İbn Ziyad'ın tam adı Ebu'l-Hasan Ali b. Ziyad el-Absî et-Tunisî olarak bilinmektedir. Kendisi Trablusgarp'ta doğduktan sonra Tunus'a yerleşmiş ve orada yaşamını sürdürmüştür. Fakat bir süreliğine ilim tahsili için Hicaz ve Irak'a gitmiştir. İmam Malik'ten *Muvatta'*ını dinlemiş ve Kuzey Afrika'da İmam Malik'i tanıtan ve görüşlerini yayan ilk kişi olmuştur. İbn Ziyad, Mağrib'de İmam Malik'in *Muvatta'*ı ile Süfyan es-Sevrî'nin *el-Câmiu'l-Kebîr* ve *el-Câmiu'l-Sağîr*'ini rivayet etmiştir. İbn Ziyad'ın *Muvatta'*ı rivayeti "*Muvattaü'l-İmâm Mâlik: Kit'a minhü bi rivâyeti İbn Ziyad*" adıyla neşredilmiştir.¹³²

Hadis rivayetinde 'sika' , 'hafız' ve 'emin' gibi vasıflarla nitelendirilen İbn Ziyad, fıkıhta da otoriteydi. Kendisine teklif edilen kadılığı reddetmiş ve devlet adamlarına mesafeli davranmıştır.

Kendisinden ders alan öğrencileri; Esed b. Furât, Sahnûn b. Saîd, Ebû Amr Bühlûl b. Râşid el-Kayrevânî'dir. İbn Ziyad'ın Sahnûn ve Esed'in yetişmesinde büyük payı olmuştur. Malikî mezhebinin Kuzey Afrika'da yayılmasını sağlayan alimler yetiştirmiş ve yaşadığı yer olan Tunus'ta vefat etmiştir.

Abdurrahman b. el- Kâsım el-Utekî (ö. 191/806):

Esed'in önde gelen hocalarından olan Malikî aliminin tam adı Ebû Abdillâh Abdurrahman b. Kasım b. Halid el-Cumahî el-Utekî el- Mısırî'dir. Kendisi Filistin'in Remle şehrinde dünyaya gelmiştir. Daha sonra ailesiyle birlikte Mısır'a göç etmiştir. Öğrenim hayatına da Mısır'ın Kahire şehrinde başlamıştır. Kahire'de Ebû Yahya Abdurrahim b. Halid el-Cumahî, Ebû Halid Tuleyb b. Kamil el-Lahmî gibi hocalardan Malikî fıkına dair dersler aldıktan sonra Medine'ye giderek İmam

¹³² İbnü'l-Hatib, *el-İhata*, I,423; Şevat, *Medresetü'l-hadis*, II, 554; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 523.

Malik'ten yirmi yıl ders almıştır.¹³³ Ayrıca Leys b. Sa'd, İbnü'l-Mâcişûn, Müslim b. Halid ez-Zencî, Süfyan b. Uyeyne ve Nâfi b. Abdurrahman gibi hocaların da öğrencisi olmuştur.¹³⁴

Kendisinden ders alan öğrencileri ise; oğlu Musa, Asbağ b. Ferec, Hâris b. Miskîn, Sahnûn b. Saîd, İsa b. Dînar ve İbnü'l-Mevâz olarak bilinmektedir.

İbnü'l-Kasım'ın güvenilirliği hakkında Yahya b. Maîn, Nesâî ve Ebû Zür'a olumlu görüş bildirmiş ve kendisini 'sika' olarak nitelendirmişlerdir. Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin onun rivayetlerine yer vermesi de güvenilirliği bakımından dikkate alınması gereken bir husustur. Zühd ve takvasıyla tanınan İbnü'l-Kasım, idarecilerden hediye kabul etmez, vali ve kadılarla yakınlık kurmazdı.

Hocalarının geneli ehl-i hadisten olduğu halde İbnü'l-Kasım'ın ehl-i reye meyli dikkati çekmiştir. Bu özelliği sebebiyle fikhî meselelerde bir müçtehid tavrıyla görüş bildirmiş ve hocası İmam Malik'e çeşitli konularda muhalif kalmıştır.

Esed b. Furât İbnü'l-Kâsım'ın İmam Malik'in yerini dolduracak seviyede bir alim olduğunu farketmiş, bu sebeple Malik'in ölümünden sonra onun yanına giderek ilminden istifade etmiştir. Esed Malik'ten ders almak üzere Mısır'a gittiğinde, onun vefat ettiği haberini alan öğrencisi Sahnûn'a da İbnü'l-Kasım'ı tavsiye ederek, onun "Küçük Malik" olduğunu söylemiştir. İbnü'l Kasım'ın İmam Malik'in derslerinden tuttuğu notlardan oluşan üç yüz dört cild hacminde bir fıkıh koleksiyonu olduğu ve yine ondan dinlediği yirmi kitap bulunduğu rivayet edilmiştir.¹³⁵

Esed b. Amr b. el-Becelî (ö.190/806):

Esed b. Furât'ın Irak'ta ders aldığı hocalarından biri olan Esed b. Amr'ın tam adı Ebu'l-Münzir Esed b. Amr b. Âmir el-Becelî el-Kûfi'dir. Ebû Hanife'nin öğrencilerindendir. Aynı zamanda Harun Reşid'in damadıdır. Ebû Yusuf'tan sonra Bağdat kadılığı yapmıştır. Ebû Hanife'nin eserlerini tedvin eden on kişiden biri olarak Hanefî literatüründe yer almıştır. Kendisi rey taraftarı olmakla beraber iyi bir

¹³³ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 470; Karaman, *İslam hukuk tarihi*, s. 206.

¹³⁴ Şevat, *Medresetü'l-hadis*, II, 554; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 76..

¹³⁵ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, I, 434.

hadisçidir ve çok sayıda hadis rivayet etmiştir. Esed kendisiyle Kûfe’de görüşmüş ve ondan ders almıştır.¹³⁶

Esed b. Amr’ın hocaları; Rebîâtürrey, Haccac b. Ertât, Mutarrif b. Tarîf, İbrahim b. Cerîr b. Abdullah, Yezîd b. Ebû Ziyad olarak sayılabilir. Kendisinden ders almış olan öğrencileri ise; Ahmed b. Hanbel, İbrahim b. Mûsâ el-Ferrâ, Hasan b. Muhammed ez-Zâferânî gibi alimlerdir.

Güvenilirliği hakkında Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd ve Dârekutnî müsbet görüş bildirmişlerdir. Buhârî, Nesâî ve İbn Hibban güvenilir olmadığı hakkında görüş beyan etseler de re’y taraftarı olmasından dolayı cerh edilmiş olması muhtemeldir.¹³⁷

Hüşeym b. Beşîr (ö.183/799):

Hüşeym b. Beşîr’in tam adı Ebû Muaviye Hüşeym b. Beşîr b. Kâsım es-Sülemî el-Vâsıtî’dir. Kendisi h.104 yılında Vâsıt’ta doğmuştur. Maddi durumlarının iyi olmaması nedeniyle çalışması gerektiği için ilim tahsiline devam etmesine izin vermeyen babasından habersiz, hocası Ebû Şeybe el-Kâdî’nin derslerine devam ederek tahsiline başlamış ve fikhî münazaralar yapacak seviyeye gelmiştir. Hocasının ısrarı sonucu babasının izin vermesiyle; Hüşeym Mekke, Basra ve Kûfe’ye yolculuk etmiştir.¹³⁸

Buralarda hadis derslerine katıldığı hocalar şunlardır: İbn Şihab ez-Zühri, Amr b. Dînar, Eyyub es-Sahtiyânî, İbn Muhaysin, Humejd et-Tavîl, A’meş ve Abdullah b. Avn. Ahmed b. Hanbel’den de dört-beş yıl kadar bir süre hadis dersi almıştır.

Öğrencileri arasında ise; Süfyan es-Sevrî, Şu’be b. Haccac, Malik b. Enes, İbnü’l-Mübarek, Yahya b. Saîd el-Kattan, Ali b. El-Medînî, Yahyâ b. Maîn ve kendisinden on iki bin hadis yazan Esed b. Furât vardır.¹³⁹

Güvenilirliği hakkında ‘sika’ , ‘sebt’ , ‘hafız’ , ‘kesîru’l-hadîs’ ve ‘mutkin’ gibi ta’dil lafızları kullanılmış güvenilir bir hadis alimidir. Ayrıca Hüşeym b. Beşîr’in

¹³⁶ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 465; Şevat, *Medresetü’l-hadis*, II, 554.

¹³⁷ Hakkında daha fazla bilgi edinmek için bk. “Esed b. Amr”, *DİA*, XI, 365-366.

¹³⁸ Kadı İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 465; Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II, 3.

¹³⁹ Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II, 4; Mahfuz, *Terâcim*, IV, 17; Kallek, “Esed b.Furât”, *DİA*, XI, 366.

hafızasının çok güçlü olduğu, derslerde yazı malzemesi kullanmadığı ve hafızasında yirmi bin hadis taşıdığı da rivayet edilmiştir.

Hüseyim hadisleri ilk defa tasnif edip bablara göre tertib edenler arasında sayıldığından, Hadis ilminde ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁴⁰

Eşheb b. Abdu'l-Azîz (ö. 204/820):

Adı Ebû Amr Eşheb b. Abdilaziz b. Davûd el-Kaysî el-Âmirî el-Ca'dî'dir. Eşheb Kahire'de doğmuş ve eğitimini de Mısır'da tamamlamıştır. Malik b. Enes, Leys b. Sa'd, İbn Lehîa, İbn Vehb, Süfyan b. Uyeyne, Fudayl b. İyaz ve Süleyman b. Bilal gibi alimlerden ders alan Eşheb, Mısır'da önemli bir hadis ve fıkıh alimi haline gelmiştir. Ehl-i hadise mensup olmasına rağmen re'y konusunda da başarılı olan Eşheb, aynı zamanda bir müçtehit olarak fıkıh alanında da adını duyurmuştur.¹⁴¹

Eşheb İbnü'l-Kasım'dan sonra Mısır'da Malikîlerin otoritesi haline gelmiştir.¹⁴² Hadis alanında güvenilir bir ravi olarak bilinen Eşheb'in 'sika' olduğu bildirilmiştir.

Eşheb; Esed'in dışında Sahnûn b. Saîd, Hâris b. Miskîn, İbn Habîb es-Sülemî ve İbnü'l-Mevaz gibi öğrenciler yetiştirerek Hadis ve Fıkıh ilmine katkıda bulunmuştur.

Abdullah b. Vehb (ö. 197/813):

Önde gelen Malikî âlimlerinden olan İbn Vehb'in tam adı Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısrî'dir. İbn Vehb Kahire'de doğmuştur. Burada İmam Malik, Leys b. Sa'd, Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, İbn Cüreyc, İbn Lehîa ve Üsame b. Zeyd el-Leysî gibi hocalardan ders alan Abdullah b. Vehb, iyi bir muhaddis ve fakih olarak tanınmıştır.¹⁴³

İbn Vehb, Nâfi b. Abdurrahman'dan arz yoluyla Kıraat ilmi öğrenmiştir. İmam Malik'in önde gelen talebelerinden biri olan İbn Vehb, Yahya b. Maîn ve Zehebî tarafından 'sika' olarak açıklanmıştır. İbn Vehb takvalı kişiliğiyle tanınmış,

¹⁴⁰ Hakkında daha fazla bilgi edinmek için bk. "Hüseyim b. Beşir" *DİA*, XIX, 65.

¹⁴¹ Şevat, *Medresetü'l-hadis*, II, 554.

¹⁴² Karaman, *İslam hukuk tarihi*, s. 206.

¹⁴³ Şevat, *Medresetü'l-hadis*, II, 554.

zamanının ve Mısır'ın önde gelen alimlerinden biri idi. Kendisine teklif edilen kadılık görevini reddetmiş ve hocalıkla meşgul olmuştur.¹⁴⁴

Öğrencilerin kendisine aşırı rağbet gösterdiği İbn Vehb, bir defasında dersteki izdiham nedeniyle yaralanmış ve bir daha hadis rivayet etmeyeceğine dair yemin etmişse de, bu yeminin kefareti ödeyerek tekrar hadis rivayetine dönmüştür.

İbn Vehb'in öğrencilerinden bir kısmı şöyledir: Abdurrahman b. Mehdî, Asbağ b. Ferec, Hâris b. Miskîn, Abdullah b. Abdü'l-Hakem, Ahmed b. İsa et-Tüsterî, Yahya b. Yahya el-Leysî ve Sahnûn b. Saîd.

Cerîr b. Abdulhamîd ed-Dabbî (ö.188/804):

Ebû Abdillâh Cerîr b. Abdilhamid ed-Dabbî er-Râzî olarak bilinen alim, İsfahan'da doğmuş fakat Kûfe ve Re'y şehirlerinde yetişmiştir. İlim aldığı hocaları Mansur b. Mu'temir, Asım el-Ahvel, Hişam b. Urve, Yahya b. Said el-Ensârî ve A'meş'tir. Kıraat ilmini, hocası A'meş'ten öğrenmiştir.¹⁴⁵

Hadis ilminde titizliğiyle bilinen Cerîr b. Abdilhamid, dinlediği hadisleri hemen yazar ve yanında kitabı olmadan rivayette bulunmazdı. Bid'at ehlinde de rivayette bulunmazdı. Hadis rivayetindeki güvenilirliği konusunda ittifak olan Cerîr b. Abdilhamid hakkında Zehebî 'hucet', 'hafız' ve 'müçtehid' demiştir. Kıraat, tefsir, Hadis, Fıkıh ve Tarih alanlarında ileri derecede ilme sahip olmuş, aynı zamanda zühd ve takva sahibi bir kişi olarak tanınmıştır.

Yahya b. Zekeriyya b. Ebî Zâide (ö.183/799):

Asıl adı Halid b. Meymun b. Feyruz el-Hemedânî'dir. Ebû Saîd el-Kûfî'nin mevlasıdır. A'meş, Asım el-Ahvel, Hişam b. Urve gibi meşhur hocalardan ve daha birçok hocadan hadis dinlemiştir. Kendisinden hadis dinleyen öğrencileri ise Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ali b. Medînî ve daha birçok kıymetli hadisçidir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Ali b. Medini, Neseî ve İclî gibi alimler onun 'sika' olduğunu kaydetmişlerdir. Medâin kadılığı da yapmış olan İbn Ebî Zaide h.182

¹⁴⁴ Karaman, *İslam hukuk tarihi*, s. 206.

¹⁴⁵ Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 225; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 554.

yılında vefat etmiştir.¹⁴⁶ Esed'in bu hocasından yirmi bin hadis yazdığı rivayet edilmiştir.¹⁴⁷

El-Müseyyeb b. Şerîk (ö.186/802):

Bu şahıs kaynaklarda Esed b. Furat'ın hocası olarak geçmekle birlikte,¹⁴⁸ kaynaklarda hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Ebû Bekir b. Ayyâş (ö. 194/809):

Tam adı Ebû Bekir b. Şu'be b. Ayyâş b. Salim el-Esedî el-Kûfî'dir. Ebû Bekir b. Ayyâş, yedi kıraat imamından Asım'ın en meşhur iki ravisinden biri olmasıyla tanınmıştır. Kıraat silsilesi şu şekildedir: Asım, Zir b. Hubeyş, Abdullah b. Mes'ud, Hz. Peygamber (s.a.)¹⁴⁹

Hadiste de yine başta Asım olmak üzere, Ebû İshak es-Sebii, Humejd et-Tavîl, A'meş ve Hişam b. Urve'den ders almış olan Ebû Bekir, 'Asım Kıraati'nde en güvenilir ravilerden biridir. Birden fazla hocadan kıraat okumak yerine sadece Asım'dan kıraat okumasının bu güvenilirlikte payı büyüktür.

Ebû Bekir b. Ayyâş, ilminin yanında ibadete düşkünlüğüyle de bilinirdi. Kendisinin kırk yıl boyunca her gün bir hatim okuduğu rivayet edilmektedir.

2.3. Öğrencileri

2.3.1. Sahnûn(Abdüsselam) b. Saîd et-Tenûhî (ö.240/854)

İsmi Abdüsselam'dır. "Sahnûn" lakabıdır. Esed'in dışındaki hocaları; İmam Malik'in öğrencileri olan İbn Kasım, İbn Vehb ve Eşheb'dir. Malikî fihhında önemli bir yere sahiptir.¹⁵⁰ Kayrevan kadılığı da yapmıştır. Hocası olan Esed'in "el-Esedîyye" adlı eserine farklı açıdan bakarak bu kitapları tedvin etmiş, konularına ayırmış ve İmam Malik'in görüşlerini ve daha fazla hadisi ekleyerek *el-Müdevvene* isimli eseri

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't Tehzîb*, VI, 130-131.

¹⁴⁷ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 225; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 554; Kallek, "Esed b.Furât", *DİA*, XI, 366.

¹⁴⁸ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465; Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 4.

¹⁴⁹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 465 ; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 554.

¹⁵⁰ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 472; Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 475; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 266.

oluşturmuştur.¹⁵¹ Bu eser Kayrevan ve Mağribde güvenilen ve Maliki mezhebinin yayılmasına sebep olan bir eserdir. *el-Müdevvene* isimli eseri, Sahnun'un Malikî mezhebinde önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır. Sahnûn h.240 yılı Receb ayında Kayrevan'da vefat etmiştir.¹⁵²

2.3.2. Diğer Öğrencileri

Kadı İyaz'ın verdiği bilgiye göre Esed'in diğer öğrencilerinden bazılarının isimleri şöyledir: Ebû Sinan Zeyd b. Sinan el-Esedî, Muhammed b. Kadîm, Süleyman b. İmran, Muhammed b. Vehb, Ebu'l-Minhâl ve Ma'mer b. Mansur. Bu kişilerin kimliği ve özellikleri hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Kadı İyaz '*Tertîbu'l-medârik*' adlı eserinde Ma'mer b. Mansur'un Kayrevan'daki Hanefî ekolünün meşhurlarından olduğunu aktarmıştır.

2.4. Ulema'nın Kendisi Hakkındaki Görüşleri

Birçok büyük hocadan hadis alan ve öğrencilerine çok sayıda hadis rivayet eden Esed'in hadis rivayetindeki güvenilirliği önemli bir konudur. Esed aynı zamanda bir fakih olduğundan dolayı hükümlerini bina ettiği hadislerin de sıhhatli olması gerekir.

Esed b. Furat'ın râvi olarak durumu genellikle bid'attan uzak duruşuyla alâkalandırılmış ve sika bir râvi olduğu bildirilmiştir.¹⁵³ Zehebî onun mutkin olduğunu söyler.¹⁵⁴ Hocalarından yazdığı hadisler onbinlerle ifade edildiği için kendisine imam ve hafızdır diyenler de olmuştur.¹⁵⁵

2.5. Esed b. Furat ve Hadis İlimi

Esed b. Furat hadis rivayetindeki güvenilirliğinin yanında, rical ve sened ilmine de vakıf olmuştur. Bu konuda şöyle demiştir: "*Kûfe ehli 'Abdullah'tan...' diye rivayette bulunuyorsa bu Abdullah b. Mes'ud'dur. Ehl-i Medine 'Abdullah'tan...' diye rivayette bulunuyorsa bu da Abdullah b. Ömer'dir.*"¹⁵⁶ Bu haber her ne kadar bu

¹⁵¹ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 472; Tenûhî, *Meâlimu'l-iman*, II, 15; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421.

¹⁵² Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 156-157; Hudarî, *İslam hukuku tarihi*, s.251.

¹⁵³ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 474; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb*, s.98; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 554.

¹⁵⁴ Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 227.

¹⁵⁵ Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 554.

¹⁵⁶ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 267; Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 555.

mevzuda tek örnek olsa da, bize Esed'in hadisçilerin tabirlerine ve isnadlardaki isimlere vukufiyetini göstermek için yeterlidir. Esed talebelerine de sadece hadis rivayet etmekle kalmamış ve sened ilmiyle alakalı bilgileri de aktarmış olmalıdır ki, bu bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır.

Diğer taraftan, elimizde Esed'in diğer raviler hakkında değerlendirme yaptığını gösteren bilgiler bulunmamaktadır. Bundan dolayı kendisinin hoca seçerken ve hocalarından hadis alırken hangi kriterlere dikkat ettiğini de öğrenememekteyiz. Fakat hocalarının geneline baktığımızda, Esed'in fakih ravilerden hadis almayı tercih ettiğini söyleyebiliriz.

Esed'in rivayet ettiği hadisler elimizde bulunmadığından dolayı, kendisinin hadis rivayet ederken hangi sıygaları kullandığına dair bilgi edinememekteyiz.

Esed sened bilgisinin yanında, metinle ilgili bilgiye de sahipti. Hadislerin şerh edildiği meclisler kuran Esed, bu derslerde hadislerle ilgili münazara ve mütâlâlarda bulunuyordu.¹⁵⁷ Kendisinin yaptığı şerhlerden bize ulaşan biri şöyledir: Esed'e bir kişi gelerek "*Sizden biriniz beni anasından, babasından, çoluk -çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz*"¹⁵⁸ hadisini sordu. Ve kendisinin bu duruma düşmekten korktuğunu söyledi. Sonra Esed: "*Hz. Peygamber şu an aramızda olsa, birisi onu öldürmeye kalksa kendini feda eder misin?*" diye sordu. Adam: "*Evet, ederim.*" dedi. Esed: "*Aileni ve çocuklarını feda eder misin?*" diye tekrar sordu. Adam: "*Evet*" diye cevap verdi. Esed: "*O zaman hadisteki duruma düşmemişsin demektir.*" cevabını verince, soruyu soran Esed'e dua etti ve rahatlamış bir şekilde onun yanından ayrıldı.¹⁵⁹

Esed b. Furât sadece hadis bigisiyle değil sünneti yaşaması ve yaymasıyla da tanınmıştır. Hatta bu konudaki ünü Afrika dışına kadar yayılmış ve h.212 yılında kendisine Mısır'dan bir mektup gönderilmiştir. Mektupta Esed'in sünnete ittibasından ve onu yaymaya yönelik gayretinden dolayı kendisine teşekkür ediliyor ve bu yolda

¹⁵⁷ Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 557.

¹⁵⁸ Buhârî, *İman*, 8; Müslim, *İman*, 70.

¹⁵⁹ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 476.

devam etmesi için istekte bulunuluyordu. Ölümünden sonra da kendisinin yolunda devam edecek talebeler yetiştirmesi isteniyordu.¹⁶⁰

Genel olarak Esed'in hadisçi yönünden çok fıkıhçı yönü öne çıkarılmış, hatta neredeyse hadisçiliği unutulacak hale gelmiştir. Bunun sebebi Esed'in fikhî meselelerle çok ilgilenmesi, çok soru sorup, akli kullanarak içtihatlarında bulunması olarak görülebilir. Yine Hanefî mezhebiyle ve hanefî hocalarla olan münasebeti hadisçiliğini gölgede bırakmış, hatta hadisçiler tarafından da hoş karşılanmamıştır. Bilinmelidir ki Esed'in hadisçiliği fıkıhçılığından çok önce başlamış ve kendisinde daha köklü hale gelmiştir. Nitekim Esed'in ilmî hayatı küçük yaşta hocası Ali b. Ziyad'dan *Muvatta'*ı dinlemesiyle başlamıştır. Daha sonra Medine'ye gidip *Muvatta'*ı bir de Mâlik'ten dinleyerek devam etmiştir. Irak'a gittiğinde ise *Muvatta'*ı okutacak ve hadis dersi verecek bir seviyeye ulaşmıştır. Esed burada yine hadis derslerine devam etmiş, Esed b. Amr ve Cerîr b. Abdülhamid gibi alimlerden hadis dersi almıştır. Hüşeym b. Beşîr'den yazdığı on iki bin ve Yahya b. Zekeriyya b. Eb'i Zâide'den yazdığı yirmi bin hadis, hadis konusundaki yerini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı şekilde onun Muhammed b. El-Hasan'dan aldığı ilim Fıkıh ve rey ile sınırlı değildir. “*el-Âsar*” ve “*el-Hucce alâ ehl-i'l-Medîne*” gibi eserlerin sahibi olmasından anlaşılacağı üzere hadisçilerin en kıymetlilerinden olan İmam Şeybânî'den, uzun tahsil hayatı boyunca fıkıh yanında hadis de öğrenmiştir.

Diğer taraftan Esed'in Mısır'da İmam Malik'in öğrencilerinden hadis dinlemesi, Hadis ilmindeki değerini arttıran hususlardandır. Bu kazandıkları onu Kayrevan muhaddislerinin zirvesine çıkarmak için yeterlidir. Çünkü biz gerek ezber ve muhafaza etme, gerekse rivayetlerindeki çokluk itibarıyla; onun hocaları gibi kimselere ulaşan alimlere çok rastlayamıyoruz. Buna ek olarak hadis talebelerinin çokluğu ve Afrika'da ve diğer memleketlerdeki şöhreti Esed'in hadisçiliğini teyit etmektedir.

2.6. Hadis Rivayetleri

Esed b. Furat'ın rivayet ettiği hadisler konusunda en önemli yeri; önce hocası İbnü'l-Kasım'dan, daha sonra ise İmam Malik'in kendisinden dinlediği ve öğrencilerine

¹⁶⁰ Şevât, *Medresetü'l-hadis*, II, 557.

rivayet ettiği *Muvatta* almaktadır. Esed'in *Muvatta*'ı dinlediği ve öğrencilerine okuttuğu birçok kaynakta yer almakla birlikte¹⁶¹, kendisi *Muvatta*'ın günümüze ulaşmasında meşhur olan ravilerden biri olarak tanınmamıştır. Bugün elimizde Esed'in rivayeti ile günümüze ulaşan bir *Muvatta* nüshası bulunmamaktadır.

Esed'in ilim almak için seyahat ettiği yerlerde görüştüğü hocalarından da hadis dinlediği bilinmektedir. Bunlardan biri olan Hüseyim b. Beşir'den on iki bin hadis ve yine hocalarından olan Yahya b. Zekeriya b. Ebî Zâide'den yirmi bin hadis dinlediği kaynaklarda zikredilmektedir. Fakat yine günümüze ulaşan hadis kaynaklarında, senesinde Esed b. Furat'ın ravi olarak yer aldığı bir hadise ulaşılamamaktadır.

Mâlikî'nin, eserinde Esed b. Furat'ın rivayet ettiği hadislerden biri olduğunu aktardığı bir hadis-i şerif kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:¹⁶²

حدثنا قتيبة بن سعيد عن مالك بن أنس فيما قرئ عليه عن سهيل عن أبيه عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال تفتح أبواب الجنة يوم الاثنين ويوم الخميس فيغفر لكل عبد لا يشرك بالله شيئاً إلا رجلاً كانت بينه وبين أخيه شحناء فيقال أنظروا هذين حتى يصطلحا
أنظروا هذين حتى يصطلحا أنظروا هذين حتى يصطلحا¹⁶³

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: “ *Pazartesi ve Perşembe günleri cennetin kapıları açılır. Din kardeşi ile aralarında düşmanlık bulunan kişi dışında Allah'a şirk koşmayan her kulun günahları bağışlanır. (Meleklerle) 'Siz şu iki kişiyi birbiriyle barışana kadar bekletin, şu iki kişiyi birbiriyle barışana kadar bekletin, şu iki kişiyi birbiriyle barışana kadar bekletin!' buyrulur.*”

Mâlikî'nin zikrettiği hadisin senesinde Kuteybe b. Said'in yerine Esed b. Furat yer almaktadır. Fakat zikredilen hadis-i şerif kaynaklarda yer almakla birlikte, Esed b. Furat ravi olarak bulunmamaktadır.

¹⁶¹ Malik, *Muvatta (Şeybânî rivayeti)*, I, 13,32; Ebu'l-Arab, *Tabakât*, s. 81; Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 465; Mâlikî, *Riyâzü'n-Nüfûs*, I, 255; İbn Ferhûn, *Ed-Dîbâcü'l-müzehheb*, s. 98; İbn Kunfûz, *el-Vefeyât*, s.164; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 60; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm*, I, 37; Düsûkî, *Şeybani*, s. 125; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 17; Zirikli, *A'lam*, I, 291; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 74; Kallek, “Esed b. Furât”, *DİA*, XI, 366; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Kaya, “Malikî Mezhebi”, *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, “el-Müdevvenetü'l-Kübrâ”, *DİA*, XXXI, 470.

¹⁶² Maliki, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 256.

¹⁶³ *Muvatta*, *Hüsnü'l-Huluk*, 4; Müslim, *Birr ve Sıla*, 35; Ebû Davud, *Edeb*, 55; Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 76.

2.7. Eserleri

Esed b. Furât yetmiş bir yıl süren ve ilim meşguliyetiyle geçen uzun ömrüne rağmen çok sayıda eser vermemiştir. Ömrünün on yılını seyahatler ve gittiği şehirlerdeki ilim meclislerinde geçirmiş, tahsilini tamamladıktan sonra ise memleketine dönerek hocalıkla meşgul olmaya başlamıştır. Yirmi iki yıl hocalık yapmış olan Esed, daha sonra on yıl da kadılık görevinde bulunmuştur. Esed'in yetiştirdiği öğrenciler arkasında bıraktığı kıymetli eserler olarak sayılsa dahi; yazılı olarak bıraktığı tek eser, kendi adına nispetle anılan ve Malikî fihhına dair yazdığı “*el-Esediyye*”dir.

2.7.1. el-Esediyye

Esed b. Furât'ın *el-Esediyye*'sinin temeli, kendisinin İmam Muhammed'den aldığı bilgilere dayanmaktadır.¹⁶⁴ Esed İmam Muhammed'le birçok fikhî mesele münazara etmiş ve bunları kendisinde kalmak üzere yazılı kayıt haline getirmiştir. Daha sonra İmam Malik'in vefatı üzerine onun ilminden daha fazla faydalanmak üzere gittiği Mısır'da bu fikhî meseleleri görüşmek üzere onun öğrencilerine başvurmuştur. İlk olarak İbn Vehb'e giderek yanında getirdiği Hanefî usulüne göre cevaplanmış meseleleri göstermiş ve bu konular hakkında İmam Malik'in görüşlerini öğrenmek istediğini söylemiştir. İbn Vehb bunu kabul etmemiştir.¹⁶⁵ Esed isteğinden vazgeçmemiş, yine İmam Malik'in öğrencilerinden olan Eşheb'e giderek ondan da aynı şeyi istemiştir. Eşheb ise Esed'e Malik'in görüşlerini rivayet etmek yerine kendi görüşlerini anlatmıştır.¹⁶⁶ Esed bunu kabul etmeyip Malik'in görüşlerini öğrenmek istediğini söylediye de Eşheb bunu kabul etmemiştir. Esed ondan da istediği bilgiye ulaşamayınca İbnü'l-Kasım'a giderek durumu bir kez de ona anlatmıştır. İbnü'l-Kasım Esed'e olumlu cevap vermiş ve istediğini yapmayı kabul etmiştir.

Esed İbnü'l-Kasım'dan istediği bilgileri almak için uzun süre onunla görüşmüş ve ona sorular sormuştur. Yanındaki meselelerle ilgili sorular soruyor ve İbnü'l-Kasım da ona İmam Malik'in görüşünü naklediyordu. Bazı meselelerle ilgili şüpheye

¹⁶⁴ Şevat, *Medresetü'l-hadis*, II, 555; Karaman, *İslam hukuk tarihi*, s. 206.

¹⁶⁵ Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 11; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237.

¹⁶⁶ Tenûhî, *Meâlimu'l-îman*, II, 11; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237.

düştüğünde ise “*Bu benim görüşümdür*” diyerek kendi görüşünü hocasının görüşünden ayırıyordu.¹⁶⁷ Bu dersler uzun süre soru-cevap şeklinde devam etti. İbnü’l-Kasım öğrencisine o kadar uzun zaman ayırıyordu ki, ona cevap verebilmek için sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa yaptığı hatmi bire indirdiğini söylemiştir. Bu dersler sonucu Esed yanında olan meselelere cevap bulmuş ve bunları da yazıya geçirerek altmış kitaptan oluşan *el-Esediyye* adlı eserini meydana getirmiştir.¹⁶⁸ Kaynaklarda geçen altmış kitaptan maksat ‘bab’ adı verilen bölümler olmalıdır. Eser “*el-Mesailü’l-Esediyye*” olarak da bilinmektedir.¹⁶⁹

El-Esediyye’yi tamamlayıp iki mezhebe göre fikhî istediği gibi tedvin eden Esed, eseriyle birlikte memleketine dönmek istemiştir. Bu sırada İbnü’l-Kasım Esed’e İmam Malik’ten yazdıklarını vererek şöyle demiştir: “*Sana hafızamdan cevaplar verdim. Bazen zihnim meşgulken cevap vermiş ve söylediklerimde yanlış olmuş olabilirim. Sen elindekilerle bunları karşılaştı, uymayanları değiştirdi.*”¹⁷⁰ Esed hocasının verdiklerini alarak elindekileri kontrol etmiş ve bazı düzeltmeler yapmıştır. Kendi yazdıklarının bir nüshasını da hocasında bırakmış ve eserini alarak Kayrevan’a dönmüştür.¹⁷¹ *El-Esediyye* Kayrevan’da tanındığı ilk dönemde bazı eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁷² Daha önce Malikî mezhebiyle tanışan ve bu mezhebin genel kabul gördüğü bir yer olan Kayrevan ve Mağrib bölgesinde, reye dayalı hükümlerin yer aldığı bir fikhî eserinin olumsuz tepki alması yadırganmayacak bir durumdur. Kayrevan’lı abidlerden Ebû Halid Abdu’l-Halîk el-Müteabbid (ö.210/825), Esed’e getirdiği kitap hakkında şöyle diyerek bu eleştirileri özetlemiştir: “*Ey Ebû Abdillâh! Hadisleri ve selefin sözünü bırakıp da bize ‘böyle düşünüyorum, şöyle zannediyorum, bana göre...’ diye bir şeyler getirmişsin.*” Esed ona cevap olarak şöyle söylemiştir: “*Bilmiyor musunuz ki Hz. Peygamber’in ashabının görüşleri kendileri için rey*

¹⁶⁷ Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II, 5; Şevât, *Medresetü’l-hadis*, II, 559; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Çavuşoğlu, “el-Müdevvenetü’l-Kübrâ”, *DİA*, XXXI, 470.

¹⁶⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 472; İbn Mâkûla, *el-İkmâl*, IV, 454; Şirâzî, *Tabakâtü’l-fukahâ*, s. 156; Kadî İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 470; Mâlikî, *Riyâzü’n-Nüfûs*, I, 261, 266; Tenûhî, *Meâlimu’l-îman*, II, 13; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421; Zehebî, *Siyer-u a’lâm*, X, 226; Şevât, *Medresetü’l-hadis*, II, 554; Nedve, s.115; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 19; İsmail Paşa, *İzâhu’l-meknûn*, I, 74; Hüseyin, *Tunus ve câmiu’z-zeytûne*, s. 75; Ebû Zehra, *Malik*, s. 237; Karaman, *İslam hukuk tarihi*, s. 206; Kaya, “Malikî Mezhebi”, *DİA*, XXVII, 519.

¹⁶⁹ İbnü’l-İmad, *Şezerât*, III, s. 60.

¹⁷⁰ Kadî İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 470.

¹⁷¹ Kadî İyaz, *Tertîbu’l-medârik*, II, 471; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 20.

¹⁷² Kaya, “Malikî Mezhebi”, *DİA*, XXVII, 520.

olduğu halde onlardan sonrakiler için eser; aynı şekilde tabiûnun kavli kendileri için rey sonrakiler için eserdir. Kitaplarımda İbnü'l-Kasım'a ait olan 'düşünüyorum, zannediyorum' gibi ifadeler gelince; ben ona bir mesele soruyordum, o da bana cevap veriyordu. Ben ona 'Bu Malik'in görüşü müdür?' diye sorduğumda tereddütü varsa 'ben öyle zannediyorum' diye cevap veriyordu. İbnü'l-Kasım takva sahibi biriydi. Tereddütü olan konuda birden cevap vermekten hoşlanmazdı." Bunun üzerine soruyu soran kişi sükut ederek eleştirilerinden vazgeçmiştir.¹⁷³ Bunun yanında Esed'in ve eserinin kıymetini anlamış olan birçok kişi de *el-Esediyye*'yi okumak için kendisine gelmiş ve Esed ders halkalarında birçok öğrenciye eserini okumuştur. Bu öğrenciler arasında Irak ekolüne mensup olanlarla birlikte Medine ekolüne mensup olanlar da vardır.

El-Esediyye'yi okuyanların başında Sahnûn b. Saîd zikredilmelidir.¹⁷⁴ Sahnûn Esed'in ilim meclislerine devam ederek bu eseri zamanla hocasından okumuştur. Öyle ki bütün kitapları yazarak kendisi için birer nüsha oluşturmuştu. Hocası ise bunu duyduğunda pek memnun olmamış ve Sahnûn'un kendi eserini yazmasını istememiştir. Bundan dolayı ilk başta Sahnûn'un nüshasında "*Kitabü'l-Kasem*" bölümü eksik kalmıştır. Öğrencilerinden biri Esed'den bu bölümü istediğinde ona da vermemiş ve hatta: "*Bunu Sahnûn'a bile vermedim*" diye yemin etmiştir. Fakat ısrar üzerine vermeyi kabul etmiş, yine de kimseye vermemesi için yemin ettirmiştir. Bölümü alan öğrencisi ise onu Sahnûn'a götürmüş ve yeminini bozarak kendisine teslim etmiştir. Böylece *el-Esediyye*'nin bütün bölümleri Sahnûn'un eline geçmiştir.¹⁷⁵ Rivayet edilen bu olayda Esed'in kitabının yazılmasından hoşlanmaması ve bunu yasaklaması dikkat çekici bir husustur. Yirmi iki yıl hocalık yaparak ilim hizmetinde bulunan bir ilim adamının bunu yapmış olması çok inandırıcı gelmemektedir. Yine de Esed'in, eserinin henüz ikmale ermediği düşüncesiyle bu konuda hassas davranabileceği veya bize ulaşmayan, fakat önemli sebeplerle bunu engellemiş olabileceği de ihtimal dahilindedir.

¹⁷³ Kadı İyaz, *Tertîbu'l-medârik*, II, 471; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 266; Huseysin, *Mezâhir*, I, 120.

¹⁷⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 472; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 14; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 76; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 520; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

¹⁷⁵ Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 262; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 14.

Sahnûn *el-Esediyye*'yi tümüyle okuyup inceledikten sonra Mısır'a giderek bu kitabı İbnü'l-Kasım'a götürmüştür. İbnü'l-Kasım kitabı incelemiş, onda düzeltilmesi gereken bazı meseleler olduğuna karar vermiş ve Sahnûn'la birlikte bu düzeltmeleri yapmıştır.¹⁷⁶ Bu nüshaya "*el-Müdevvene*" adı verilmiştir. İbnü'l-Kasım Sahnûn'a Esed'i sormuş, onun kendisinin ve *el-Esediyye*'nin şöhretinin yayıldığını öğrenince sevinmiştir. Sahnûn Kayrevan'a dönmek için yola çıkacağı zaman ona düzelttikleri eserin yanında bir de mektup vererek bunu Esed'e ulaştırmasını istemiştir. Sahnûn, Esed'e düzeltilmiş eserinin bir nüshasını ve mektubu götürmüş ve İbnü'l-Kasım'ın Esed'in kendi elindeki nüshayı bununla değiştirmesini istediğini bildirmiştir.¹⁷⁷

Rivayete göre bu olaydan sonra arkadaşları Esed'i ağlarken bulmuşlar ve nedenini sorduklarında şu cevabı almışlardır: "*Sahnûn'u ben Sahnûn yapıp yetiştirdiğim halde kitabımı onun kitabıyla mı karşılaştırayım?*" Bazı rivayetlerde Esed'in kitabı düzeltmek istediği fakat arkadaşlarının onu engelleyerek bu sözleri söylediği aktarılmıştır. Sonuçta Esed kitabı düzeltmemiş ve eski haliyle okutmaya devam etmiştir. Bu haber İbnü'l-Kasım'a ulaştığında çok üzüldüğü ve *el-Esediyye*'nin mubarek kılınmaması için duada bulunduğu da rivayet olunmaktadır.¹⁷⁸

Sahnûn elindeki nüshayı insanlara sunduğunda Esed'in nüshasından daha kıymetli bulunmuş ve daha fazla rağbet görmüştür.¹⁷⁹ Zaten günümüze kadar da Sahnûn'un düzenlediği nüshanın ulaşması bu rağbeti göstermektedir. Hatta denilmektedir ki *el-Esediyye*'nin gördüğü rağbet azalınca, Esed Hanefilerin kitaplarını okutmaya başlamıştır.¹⁸⁰

El-Esediyye'nin içerik özelliklerine gelince; eser ilk olarak Irak ekolüne uygun şekilde yazılmış ve meselelere onların metoduyla çözüm getiren bir fıkıh kitabı olarak tedvin edilmiştir.¹⁸¹ Daha sonra Esed bu meseleleri Malikî mezhebinin bakış açısıyla

¹⁷⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 472; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II, 15; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 76; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

¹⁷⁷ Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 76.

¹⁷⁸ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 473; Şirâzî, *Tabakât*, s. 156; Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 472; Mâlikî, *Riyâzü'n-nüfûs*, I, 264; Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II,17; Zehebî, *Siyer-u a'lâm*, X, 226; Mahfûz, *Terâcim*, IV, 21; Nedve, s. 115; Huseysin, *Mezâhir*, I, 120.

¹⁷⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421.

¹⁸⁰ Tenûhî, *Meâlimu'l-ıman*, II,16; Şevât, *Medresetü'l-hadîs*, s.559.

¹⁸¹ Huseysin, *Mezâhir*, I, 120.

da değerlendirerek kaydetmek istemiştir. İbnü'l-Kasım'ın görüş ve nakilleriyle zenginleştirerek kitaba son halini vermiştir. Bu haliyle *el-Esediyye*, iki mezhebin görüşlerinin verilerek karşılaştırıldığı mukayeseli bir fıkıh eseri görünümü kazanmıştır. Genel olarak eserde Malikî'lerin hüküm ve görüşleri yer almakla birlikte; Malikîlerin metod olarak kullandıkları eser ve hadisi zikretmek yerine, Iraklıların metodu olan akıl ve rey yer almıştır. Böylece *el-Esediyye*, Malikî fikhını tedvin eden ilk eser olarak kıymet kazanmış ve Malikî mezhebinde yeni bir dönem açmıştır.¹⁸² Fakat bu eser bu haliyle iki yönden eksiklik taşımaktadır: Bu eksikliklerden ilki; bir mezhebin görüşlerini başka bir mezhebin metodu üzerine inşa etmek istemiş ve bu sebeple görüşlerde birbirine karışma söz konusu olmuştur. Aynı zamanda bu görüşlerin isnatları hususunda da karışma söz konusu olabilir ki, bu ahkam kitaplarının sıhhatine gölge düşüren ve değerlerini azaltan bir özelliktir. İkinci eksiklik ise; Malikî fikhının temel eseri kabul edilen *el-Esediyye*'de mezhebin görüşleri verilmiş, fakat kaynakları olan hadis ve rivayetler alınmamış, bunların yerine içtihad üzerine hüküm bina edilmiştir. Bu sebeple eser tam bir Malikî kaynağı olmaktan uzaklaşmıştır.¹⁸³

Sahnûn b. Saîd de bu eksiklikleri gidermek istemiş ve İbnü'l-Kasım'ın da görüşünü alarak *el-Esediyye* üzerinde yeni düzenlemelerde bulunmuştur. Daha önce belirli bir tertibe sahip olmayan eseri bablara ayırıp düzenlemiş ve konuları sırasıyla ele almıştır. İçerik eksikliklerini gidermek için de, görüş ve hükümlere dayanak olarak eski fetvalar bulmuş ve talebelerinden İmam Malik'in de görüşlerini alarak onları kuvvetlendirmiştir. Bazı meselelerin asıllarını açıklayıp, hadislerle ve rivayetlerle destekleyerek zenginleştirmiştir. Sahnûn bu şekilde *el-Esediyye*'den daha fazla kabul görecektir olan *el-Müdevvene*'yi oluşturmuştur.¹⁸⁴ Hatta *-el-Esediyye*'de bulunmasına rağmen- Sahnûn'un İbnü'l-Kasım'dan dinlediği görüşlerle ihtilafli olan hükümlerden oluşan bölümleri ayırarak, bunlara da "*el-Muhtelita*" adını verdiği rivayet

¹⁸² Mahfûz, *Terâcim*, IV, 19; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

¹⁸³ Mahfûz, *Terâcim*, IV, 20; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

¹⁸⁴ Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 472; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s.156; Kadı İyaz, *Tertîbu'l-Medârik*, II, 472; Huseysin, *Mezâhir*, I, 120-121; Kaya, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

edilmiştir.¹⁸⁵ Bazı kaynaklarda *el-Müdevvene* Esed b. Furat'a nispet edilmiş,¹⁸⁶ bazılarında ise İbnü'l-Kasım'a ait olduğu nakledilmiştir.¹⁸⁷

Son olarak bilinmelidir ki, Sahnûn'un *el-Müdevvene*'si Esed'in *el-Esediyye*'sinden daha fazla kabul görmüş ve Mağriblilerce daha fazla tercih edilmiştir. *el-Müdevvene* üzerine şerhler ve ihtisarlar yapılmış, münazara ve müzakerelere konu olmuştur. Zamanla Afrika'da Malikî fıkında *Muvatta*'dan sonra ikinci kaynak haline gelmiştir.¹⁸⁸ Yine de unutulmamalıdır ki *el-Müdevvene* kaynağını *el-Esediyye*'den almış ve bu temel üzerine bina edilerek oluşmuş bir eserdir.

El-Esediyye üzerine çeşitli şerh ve ihtisarlar yapılmıştır. Bunlardan biri Ebû Zeyd Abdurrahman b. Ebî Gamr (ö.234/848)'ın ihtisarıdır. İbn Ebî Gamr, Esed Mısır'dan ayrıldıktan sonra İbnü'l-Kasım'a giderek onu tashih etmiş ve daha sonra da ihtisarını yapmıştır.¹⁸⁹

Yine eser üzerine yapılan ihtisarlardan biri Ebû İshak el-Berkî (ö.245/859)'nin Mısır'da yapmış olduğu çalışma, bir diğeri de Muhammed b. Abdi'l-Hakem (ö.282/895)'in ihtisarıdır.¹⁹⁰

Fuad Sezgin *El-Esediyye*'nin bir nüshası olduğunu ve daha sonra bu nüshadan kopya edilmiş olan, ceylan derisi üzerine yazılmış başka bir nüshanın Tunus'taki el-Mektebetü'l-Vataniyye'de bulunduğunu bildirmektedir.¹⁹¹ Kayrevan Camii kütüphanesinde de eserden bazı bölümlerin bulunduğu tespit edilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁵ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 472; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421.

¹⁸⁶ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 470; Hüseyin, *Tunus ve câmiu'z-zeytûne*, s. 70.

¹⁸⁷ İsmail Paşa, *İzâhü'l-meknûn*, I, 1644.

¹⁸⁸ Huseysin, *Mezâhir*, I, 121; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519; Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *DİA*, XXXI, 470.

¹⁸⁹ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 566; İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 421; Sezgin, *Turâs*, II, 114.

¹⁹⁰ Kadı İyaz, *Tertibu'l-medârik*, II, 472; Sezgin, *Turâs*, II, 114.

¹⁹¹ Sezgin, *Turâs*, II, 114.

¹⁹² Şevat, *Medresetü'l-hadîs*, s.559.

SONUÇ

Mağrib -fethi sahabe döneminde erken zamanlarda başlamasına rağmen- birçok farklı sebepten dolayı İslam kültürünün yerleşmesi gecikmiş bir İslam coğrafyasıdır. Bu sebeplerden birinin İslam'ın doğduğu ve kökleştiği Arap yarımadasına uzak kalması olduğu düşünülebilir. Bu uzaklık Mağrib'in ilmi gelişimini de etkilemiştir. Mağribli ilim talebeleri istedikleri ilmi elde edebilmek için uzun seyahatler yapmış ve birçok güçlülere katlanmışlardır.

Hicrî ikinci ve üçüncü asırda yaşamış olan Mağrib'li alim Esed b. Furât da bu güçlülere katlanıp ilim merkezlerine uzun yolculuklar yapan kişiler arasındadır. Asker bir aileden gelmesine rağmen ilme meyletmiş, bulunduğu yerdeki hocalardan yeterince istifade ettikten sonra, daha fazlası için doğuya seyahat etmiştir.

Esed; doğuda Medîne'den başlayıp, Irak ve Mısır gibi ilmin ve alimin bol olduğu merkezlere ulaşmıştır. Buralara olan seyahati sırasında devrin en büyük hocalarından sayılan İmam Malik, İmam Şeybânî ve İmam Ebû Yusuf'tan ve diğer birçok önemli hocadan ders alma imkanına sahip olmuştur.

Farklı görüş ve akımlara mensup büyük hocalardan ders alıp, onların metotlarını öğrenmesi Esed'in ilmî kişiliğini zenginleştirmiş ve onu tek yönlü bir ilmî derinliğe sahip diğer birçok kişiden ayırmıştır. Tek bir ilim sahasıyla kendisini kısıtlamayan Esed, ilim konusunda önüne çıkan her fırsatı değerlendirmiş ve farklı İslamî ilimlerde hocalık yapacak seviyeye ulaşmıştır. İlme olan iştiyakı onu farklı memleketlere sürüklemiş, birçok hocayla karşılaşmasını sağlamıştır. Kendisinde en fazla iz bırakan hocaları ise İmam Malik ve uzun seneler ders aldığı, hatta evinde kalıp kendisinden maddî ve manevî birçok yardım aldığı İmam Şeybânî'dir. Esed bu iki hocanın farklı metotlarını kendi bünyesinde toplamış ve kendine has bir usul izlemiştir.

Esed, on yıl süren ilim seyahatlerinde elde ettiği bilgileri kendi adına nispetle anılan *el-Esediyye* adlı geniş hacimli eserinde toplamış ve memleketine dönerek yirmi iki yıl hocalık yapmak suretiyle, ilmini oradaki öğrencilerine aktarmıştır.

Esed b. Furât'ın önemli özelliklerinden birisi de Mağrib'de hem Malikî hem de Hanefî mezhebinin ilk temsilcilerinden olarak bilinmesidir. Bu geniş birikimini kadılık görevinde bulunarak halka hizmette kullanmış, daha sonra ise askerî bir görev

olarak çok yönlü kişiliğini bir kez daha ispat etmiştir. Bu görevde de üstün başarılar kazanan Esed, savaş sırasında şehid olma şerefine ulaşmıştır.

Esed'in fikhî açıdan değeri, Malikî mezhebine kaynaklık eden *el-Müdevvene* adlı eserin temelini oluşturması bakımından büyüktür. Hadisçilik alanında ise, İmam Malik ve İmam Şeybânî gibi büyük hadisçilerin öğrencisi olması, bu konudaki kıymetini ve ehliyetini göstermesi için yeterlidir. Güvenilir bir ravi olarak kabul edilen Esed binlerce hadis dinleyip yazmış ve öğrencilerine nakletmiştir. Fakat yaşadığı dönem ve coğrafya konusunda ulaşılabilecek kaynakların sınırlı olması, Esed'in kendi eserine ve rivayet ettiği hadislere ulaşılmasını imkânsız hale getirmiştir. Bu husus Esed'i tanımak ve tanıtmak açısından önemli bir eksiklik meydana getirmektedir. Esed b. Furat'ın hocalarından onbinlerle ifade edilen sayıda hadisler dinlediği aktarılmakla birlikte bu hadislere ne kütüb-ü sitte ve kütüb-ü tis'a'da ne de diğer hadis eserlerinde bulunmamaktadır. Çalışmamız sırasında bu sayılan hadis kaynakları taranmış ve Esed b. Furat'a buralarda ravi olarak rastlanılmamıştır. Hadis tarama amaçlı olarak internet ve birçok hadis kaynağı ihtiva eden cd-romlar kullanılmış fakat Esed b. Furat'ın ravi olarak zikredildiği bir hadis-i şerif'e rastlanmamıştır. Bu sonuç Esed'in hadis alma ve rivayet etme tekniği gibi konularda bilgiye ulaşmamızı da imkansız hale getirmiştir.

Esed b. Furat hakkında bilgi edinmemizi zorlaştıran hususlardan biri de kendisinin öğrencisi olan şahıslar hakkında elimizdeki bilginin kısıtlı oluşudur. Zira bir alimin şöhretinin yayılmasına ve tanınmasına vesile olan en önemli etken öğrencileri ve eserleridir. Esed'in en tanınmış öğrencisi olan Sahnun'un, hocasını gölgede bırakacak bir şöhrete ulaşması ve kendi eseriyle Esed'in eserini ikinci plana itmesi de Esed için bir şanssızlık olmuştur. Fıkıh alanında kendisini daha çok göstermesinin de hadisçiliğinin arka planda kalmasına etki ettiği muhakkaktır. Dolayısıyla genel olarak bakıldığında Esed'in hadisçi kimliği kendisini belirgin olarak gösterememektedir.

Yine de Mağrib'de önemli bir şahıs olan Esed b. Furât elde edilen bilgiler ışığında tanıtılarak; hem kendisi, hem de içinde bulunduğu zaman ve mekân hakkındaki malumata az da olsa katkı sağlanacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Aziz, 1975, *History of Islamic Sicily*, Edinburgh.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali Hakan, 2006, “el-Müdevvenetü'l-Kübrâ”, *DİA*, XXXI, 470–473, İstanbul.
- ÇEKER, Orhan, 1995, “Esed b. Amr”, *DİA*, XI, 365-366, İstanbul.
- DİHLEVÎ, Abdülaziz b. Ahmed b. Abdürrahim Ömer-i Faruk-i Abdülaziz, 1986, *Bustanü'l-Muhaddisin*, trc. Ali Osman Koçkuzu, Ankara.
- DÜSÛKÎ, Muhammed, 1987, *el-İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî ve eseruhû fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Katar.
- EBU'L-ARAB, Muhammed b. Ahmed b. Temîm et-Temîmî el-Mağribî; *Tabakât-u ulemâ-i İfrikîyye (Tabakât-u ulemâ-i Tunus ile birlikte)*, Beyrut , t.s.
- EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, 1981, *Sünen*, I-IV, İstanbul.
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, 1984, *İmam Malik ; hayatı, görüşleri, fıkhı* ; trc. Osman Keskiöğlü, Ankara.
- ERTÜRK, Mustafa, 1999, “Hüseyim b. Beşir” *DİA*, XIX, 65, İstanbul.
- HUDARÎ, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî, 1974, *İslam Hukuku Tarihi*, trc. Haydar Hatipoğlu, İstanbul.
- HÜSEYİN, Muhammed el-Hıdır, 1971, *Tunus ve Camiü'z-Zeytûne* , thk. Ali Rıza Tunisî. Dımaşk.
- HÜSEYSİN, Abdülhâdî Ahmed, 1982, *Mezâhirü'n-nahdati'l-hadîsiyye fî ahd-i Yakub el-Mansur el-Muvahhidî*, I-II, Tatvan.
- İBNÛ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim, 2002, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Halil Me'mun Şiha, Beyrut.
- İBN FERHÛN, Ebü'l-Vefâ Burhâneddin İbrâhim b. Ali b. Muhammed, 1911, *ed-Dibâcü'l-müzehheb fî ma'rifet-i a'yân-i ulemâ'l-mezheb*, I, II, Kâhire.
- İBNÛ'L-GAZZÎ Ebü'l-Meâlî Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, 1990, *Divanü'l-İslâm* , thk. Seyyid Kisrevî Hasan. Beyrut.
- İBN HACER, Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, 1984-1985, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I-XII, Beyrut.
- İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, 1979, *Târîh-u İbn Haldun = Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtede ve'l-haber fî eyyami'l-Arab*

ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultani'l-ekber, I, VII, Beyrut.

-----, *Mukaddimet-u İbn Haldun*, 1996, thk. Derviş el-Cüveydî, 2. bsk., Beyrut.

İBNÜ'L-HATÎB, Ebû Abdullah Lisanüddîn Muhammed b. Abdullah, 1973, *el-İhâta fî ahbâr-i [tarih-i] Gırnata*, thk. Muhammed Abdullah İnan, 2. bsk., Kahire.

İBNÜ'L-İMAD, Ebu'l-Fellah Abdülhayy, 1979, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâr-i men zeheb*, I-VIII, Beyrut.

İBN İZARÎ, Ebû Abdullah Muhammed el-Merraküşî, 1985, *el-Beyânü'l-mugrib fî ahbâri'l-Endelüs ve'l-magrib*, thk. Muhammed İbrahim Kettânî, Dârü'l-Beyzâ.

İBN KUNFÛZ, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Hüseyin b. Ali, 1971, *el-Vefeyât*, thk. Âdil Nüveyhiz, Beyrut.

İBN MÂKULA, Ebû Nasr Sa'dülmelik Ali b. Hibetullah b. Ali, 1962, *el-İkmâl fî ref'i'l-irtiyâb ani'l-mü'telif ve'l-mutelif mine'l-esmâ ve'l-künâ ve'l-ensâb*, tsh. ve thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî el-Yemânî, Beyrut.

İSMAİL PAŞA, Babanzâde Bağdatlı, 1972, *İzahü'l-meknûn fi'z-zevl ala Keşfi'z-zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. M. Şerefettin Yaltekaya, Kilisli Rifat Bilge. 2. bs. Ankara.

KADI İYAZ, Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubî, 1967, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifet-i a'lâm-i mezheb-i Malik*, thk. Ahmed Bekr Mahmûd, I-IV, Beyrut.

KALLEK, Cengiz, 1995, "Esed b. Furât", *DİA*, XI, 366–367, İstanbul.

KARAMAN, Hayreddin, 2001, *İslam Hukuk Tarihi: Başlangıçtan Zamanımıza Kadar*, İstanbul.

KAYA, Eyyûb Said, 2003, "Malikî Mezhebi", *DİA*, XXVII, 519-534, İstanbul.

KAYS, Kays Âl-i, 1984, *el-İrâniyyûn ve'l-edebu'l-arabî : Ricâl-u ilmi'l-Hadîs*, Tahran.

KURT, Ali Vasfi, 1998, *Endülüs'te Hadis ve İbn Arabî*, İstanbul.

MAHFUZ, Muhammed, 1982, *Terâcimü'l-müellifîne't-tunisiyyîn*, Beyrut.

MAKKÂRÎ, Ebü'l-Abbas Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, 1968, *Nefhü't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb ve zikr-u vezîriha Lisâni'd-dîn İbni'l-Hatîb*, thk. İhsan Abbas, Beyrut.

- MALİK, Malik b. Enes, 1992, *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-II, 2. bsk., İstanbul.
- , *Muvatta (Şeybanî rivayeti)*, 1991, I-III, thk. Takiyyüddîn en-Nedvî, Dimeşk.
- MALİKÎ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, 1983, *Riyâzü'n-nüfûs*, thk. Beşir Bekkuş, I-III, Beyrut.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kureyşî, *Sahih-u Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-V, 2. bsk., İstanbul.
- NÜBÂHÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Muhammed el-Cüzâmî, 1980, *Târîh-u kudâti'l-Endelüs*, Beyrut.
- ÖZEN, Şükrü, "İbnü'l-Kasım", 2000, *DİA*, XXI, 103–104, İstanbul.
- SAHNÛN, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdüsselam b. Saîd İbn Sahnûn, 1905, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, I-VI, Beyrut.
- SANDIKÇI, S. Kemal, 1991, *İlk üç asırda İslam coğrafyasında Hadis*, Ankara.
- SEÂLİBÎ, Abdülazîz b. İbrâhim et-Tunisî, 1987, *Târîh-u şimâl-i İfrikîyye*, thk. Ahmed b. Milad, Beyrut.
- SEZGİN, Fuad, 1977, *Târîhü't-türâsi'l-Arabî*, thk. Mahmûd Fehmi Hicâzî, Fehmi Ebü'l-Fazl, I-II, Kahire.
- ŞELEBÎ, Hind, eş-Şelebî, 1983, *Kıraat-u bi-İfrikîyye*, Tunus.
- ŞEVAT, el-Hüseyn b. Muhammed, 1991, *Medresetü'l-hadis fi'l-Kayrevan*, I-II, Riyad.
- ŞİRÂZÎ, Ebû İshak Cemâleddin İbrâhim b. Ali, *Tabakâtü'l-fukahâ*, tsh. Halil Meys, Beyrut, t.s.
- TÂLİBÎ, Muhammed, 1985, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye*, thk. Münci es-Seyyadî, Beyrut.
- TENÛHÎ, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Ali el-Ensârî Debbâğ; ikmelü ve alleka Ebü'l-Fazl Ebü'l-Kâsım b. İsa b. Nâci Tenûhî, *Mealimü'l-iman fi Ma'rifet-i ehl-i Kayrevan*, thk. Muhammed Ahmed-i Nur Ebü'n, Muhammed Madur, I-V, Kahire, ts.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't -Tirmizî*, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve dğr., İstanbul.

VEZÂRETÜ'L-EVKAF VE'Ş-ŞUUN, 1980, *Nedvetü'l-Îmâm Mâlik İmam-u Dâri'l-hicre*, I-III.

YÂKUT EI-HAMEVÎ, Ebû Abdullah Şihâbeddin Yakut el-Hamevî, 1994, *Kitâb-u Mu'cemi'l-büldan*, I-XI, Frankfurt.

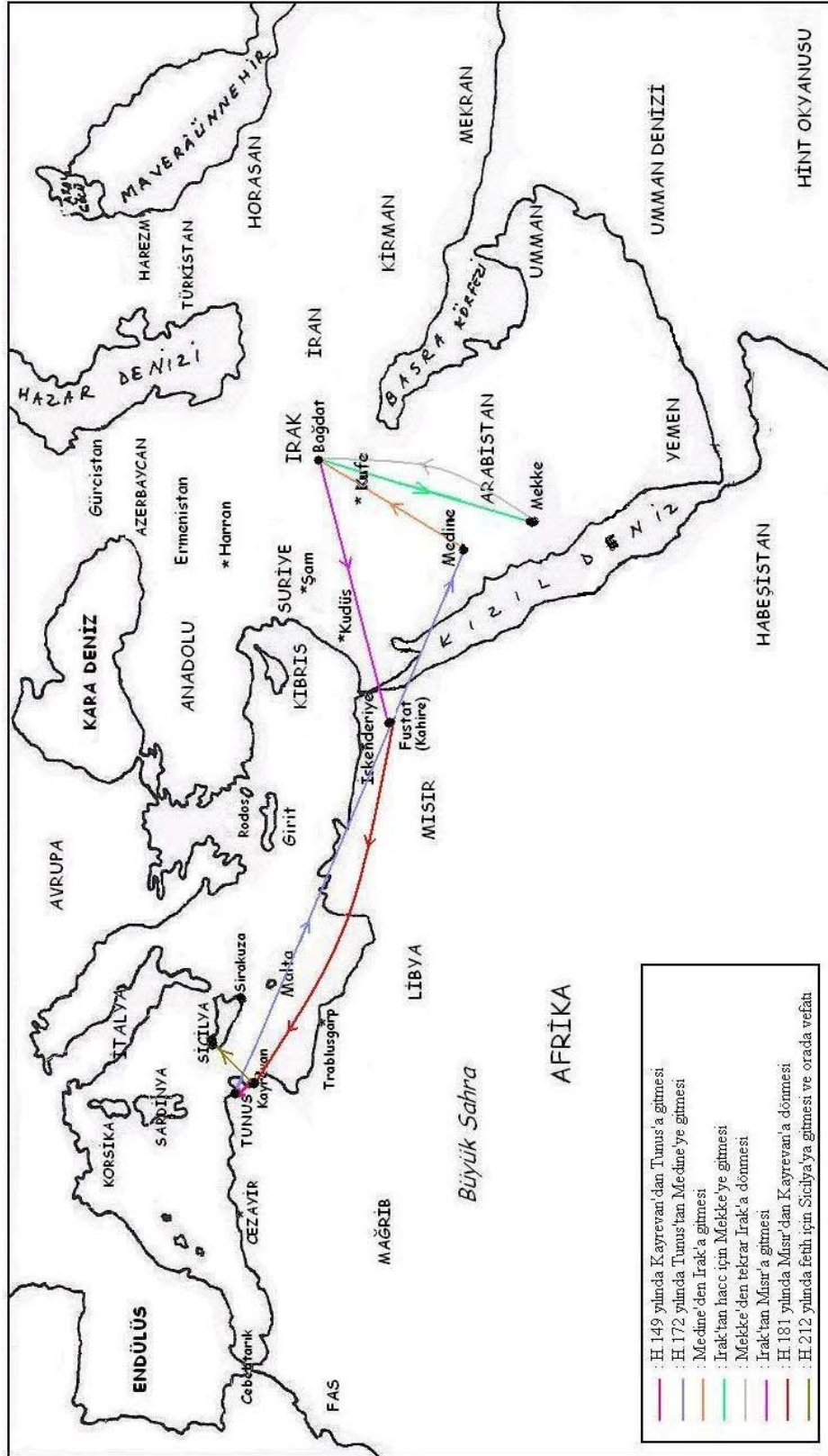
ZEHEBÎ, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, 1995, *Siyer-u a'lâmi'n-nübelâ*, I-XXV, Beyrut.

-----, 1993, *Tarihu'l-İslâm*, I-XXXV, Beyrut.

ZİRİKLİ, Hayreddin, 1997, *el-A'lâm: kamus-u teracim-i li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisa*, 12.bsk, I-VIII, Beyrut.

EKLER

EK 1: Harita (Esed b. Furat'ın seyahat ettiği ülke ve şehirler)

ÖZGEÇMİŞ

Ayşe COŞKUN 1981 yılında Kocaeli'nin İzmit ilçesinde doğdu. 1992 yılında Gölcük Pîrî Reis İlkokulunu bitirdi. 1999 yılında Gölcük İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2005 yılında Nevşehir İl Müftülüğü merkez vaizi olarak göreve başladı. Halen Sakarya İl Müftülüğü'nde merkez vaizi olarak görevine devam etmektedir.